

Brecht Demasure en Sarah Luyten

WOI op 't erf

Hoe ga ik aan de slag om mijn boerderij-
geschiedenis te reconstrueren?

Focus West-Vlaanderen

COLOFON

WOI op 't erf. Hoe ga ik aan de slag om mijn boerderijgeschiedenis te reconstrueren?
Focus West-Vlaanderen

Deze handleiding kadert in het project 'WOI op 't erf' en is een initiatief van Centrum Agrarische Geschiedenis (CAG) en Inagro in samenwerking met het Departement Landbouw en Visserij, Onroerend Erfgoed en provincie West-Vlaanderen.

Het project werd uitgevoerd door Sarah Luyten en Brecht Demasure onder leiding van prof. dr. Yves Segers, Interfacultair Centrum voor Agrarische Geschiedenis (ICAG), KU Leuven en vzw Centrum Agrarische Geschiedenis (CAG)

Leuven, 2015

Een digitale versie van dit rapport is beschikbaar op www.hetvirtueleland.be.

Voor meer informatie:

Sarah Luyten en Brecht Demasure, Centrum Agrarische Geschiedenis vzw
Atrechtcollege, Naamsestraat 63, 3000 Leuven
sarah.luyten@cagnet.be, brecht.demasure@cagnet.be
+32 16 32 35 42

Afbeelding voorblad: Hoeve en herberg 't Lindbebos tijdens WOI (Wijtschate)

INHOUDSTAFEL

Inleiding.....	3
1 Een goede voorbereiding is het halve werk.....	5
1.1 Stappenplan ‘WOI-geschiedenis’.....	7
1.2 Stappenplan ‘WOI-bouwgeschiedenis van een hoeve’.....	8
1.3 Toegepast stappenplan ‘Oorlogskeuken’.....	9
2 De wonderde wereld van de onderzoeker.....	10
2.1 Herinneringen.....	10
2.2 Materiële sporen.....	11
2.3 Digitale informatie.....	15
2.4 Literatuur.....	17
2.5 Beeldmateriaal.....	20
2.6 Kaarten en luchtfoto’s.....	23
2.7 Uitgegeven documenten.....	24
2.7.1 Dagboeken.....	24
2.7.2 Oorlogskookboekjes.....	25
2.7.3 Kranten.....	27
2.7.4 Affiches.....	28
2.8 Onuitgegeven documenten.....	30
2.8.1 Waar starten?.....	30
2.8.2 Info dichtbij: het heemkundig archief.....	31
2.8.3 Naar het gemeentearchief!.....	31
2.8.4 Een blik in het kadasterarchief West-Vlaanderen.....	32
2.8.5 Een (bestuurlijk) trapje hoger.....	33
2.8.6 Archief in themamusea.....	35
2.8.7 Wederopbouwarchief.....	36
3 Het leven in de Westhoek tijdens de Eerste Wereldoorlog in een notendop.....	39
3.1 Landbouw in onbezet België.....	39
3.1.1 Boeren op een klein gebied.....	39
3.1.2 Toeleveringsproblemen.....	39
3.1.3 Stijgende productiekosten.....	40
3.1.4 Ondersteuning voor de landbouw.....	40
3.2 Een moeilijke voedselproductie.....	41
3.2.1 Prijsstijgingen.....	41
3.2.2 Een teeltplan voor de bevolking.....	41
3.2.3 Burgerlijke bevoorrading.....	42
3.2.4 Schuld bij de boeren.....	42

3.2.5	Boter en kaas in de vuurlinie	42
3.3	De confrontatie met de oorlog.....	43
3.3.1	Een karige soldatenmaaltijd	43
3.3.2	Militaire landbouwhulp	43
3.3.3	Schade aan de landbouw.....	44
3.3.4	Bevolking leert blikvoeding kennen	44
3.4	Bier aan het IJzerfront	45
3.4.1	Brouwen in de Westhoek	45
3.4.2	Stijgende vraag naar bier.....	45
3.4.3	Bierkoopmannen en legerbrouwerijen	46
3.5	Wederopbouw en landbouwherstel	46
3.5.1	De vraag van het landbouwherstel	46
3.5.2	De ondersteuning van de overheid	47
3.5.3	Lokale samenwerking	48
3.5.4	De dankbare activiteiten van de Boerenbond.....	48
3.5.5	Wederopbouwboerderijen.....	49

Inleiding

De Eerste Wereldoorlog heeft weinigen onberoerd gelaten. Zeker zij die nabij de frontlinie in bezet of onbezet Vlaanderen woonden, kregen het soms hard te verduren. De 'Grote Oorlog' leeft vandaag verder in vele objecten, gebouwen, landschappen en verhalen. Naast oorlogsmonumenten, kerkhoven en loopgraven, zijn ook **boerderijen en hun bewoners** hiervan interessante getuigenissen.

De boerderijen vormden toen het decor van verschillende activiteiten. De landbouwproductie bleef noodzakelijk om in het levensonderhoud van burgers en soldaten te voorzien. Daarnaast vingen vele landbouwers militairen op in hun hoeves. Sommige boerderijen veranderden in hospitalen, het leger vorderde anderen dan weer op. Boerderijen werden van de kaart geveegd of onbewoonbaar verklaard. Het leger palmde akkers en weilanden in als oefenterrein, maar gebruikten ze ook als voetbalveld ter ontspanning.

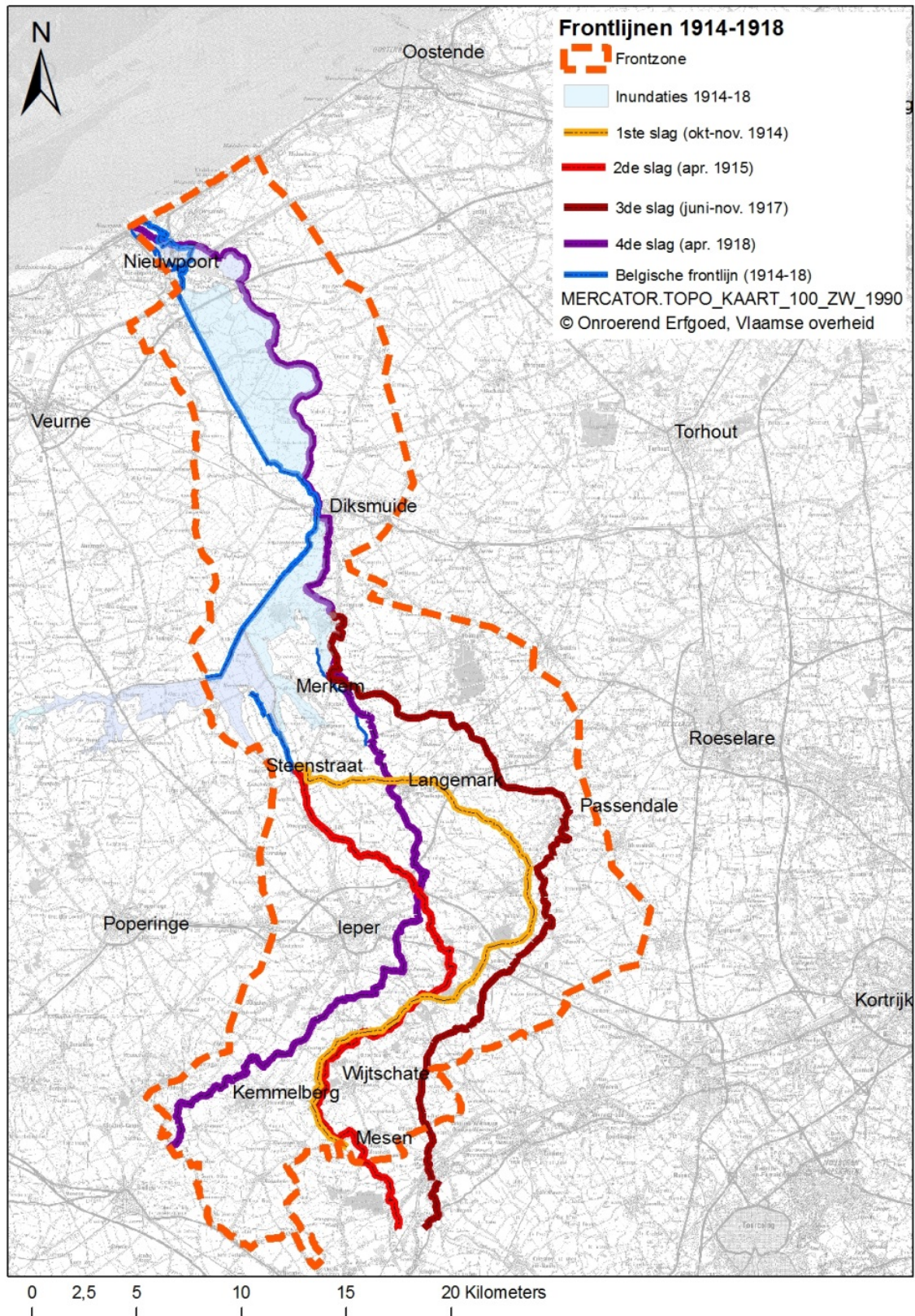
De geschiedenis van een hoeve met zijn bewoners geeft een boeiende kijk op het **leven van alledag** tijdens de bezetting. Hoe was het om met de vijand samen te leven? Welke impact hadden de opeisingen op de landbouwproductie? Wat schafte de pot? Het zijn maar enkele van de vele vragen die landbouwers zich stellen. Door de herdenking van 100 jaar Eerste Wereldoorlog krijgen West-Vlaamse landbouwers **steeds meer vragen** van bezoekers of klanten over dat thema. Dit prikkelt hen om de geschiedenis van hun eigen hoeve en regio te achterhalen en vervolgens te ontsluiten voor hun publieksgericht aanbod.

Deze kleine geschiedenissen ontrafelen is echter niet zo evident. Het vraagt tijd om het eigen verhaal te reconstrueren en het is zoekwerk in de kluwen aan informatie. Speciaal voor de gedreven West-Vlaamse landbouwer vervaardigde Centrum Agrarische Geschiedenis (CAG) de **handleiding** 'WOI op 't erf. Hoe ga ik aan de slag om mijn boerderijgeschiedenis te reconstrueren?'. Het opzet is om deze handleiding later ook uit te werken voor landbouwers uit andere regio's in Vlaanderen.

Het eerste hoofdstuk van deze handleiding omvat de voorbereiding van het onderzoek. Via drie **stappenplannen** loodst het de geïnteresseerde landbouwer doorheen het onderzoek. In het tweede hoofdstuk worden verschillende tools en **informatiebronnen** aangereikt en concreet uitgelegd. Dit gebeurt stap voor stap waarbij links worden gelegd met andere informatiebronnen. Het derde en laatste hoofdstuk vertelt het beknopte **verhaal** van landbouw en voeding tijdens de Eerste Wereldoorlog in de Westhoek. Hierdoor krijgt de lezer alvast heel wat achtergrondinformatie alvorens zelf aan de slag te gaan. Informatie in blauwe kadertjes zijn praktische tips en wetenswaardigheden. De tekst in een rood kader is een beknopte samenvatting van de alinea waarop het kader betrekking heeft.

Deze handleiding kadert in het project 'WOI op 't erf' en is een initiatief van Centrum Agrarische Geschiedenis (CAG) en Inagro in samenwerking met het Departement Landbouw en Visserij, het agentschap Onroerend Erfgoed en de provincie West-Vlaanderen.

Veel succes in je zoektocht naar informatie!

Kaart 1: Frontlijnen 1914-1918 Westhoek ©Hilde Verboven, agentschap Onroerend Erfgoed

1 Een goede voorbereiding is het halve werk

Een mooi eindresultaat begint bij een goede voorbereiding. **Wat wil je weten?** Dat is de eerste vraag die je moet beantwoorden alvorens op zoek te gaan naar informatie. Het onderwerp van je studie en de vragen waarop je een antwoord wenst te vinden, bakken je zo duidelijk mogelijk af alvorens aan de slag te gaan. Een hulpmiddel is de vragen opschrijven waar je een antwoord op wenst. Zo heb je meteen een goed overzicht.

Denk vervolgens ook na **waarvoor je de gevonden informatie wil gebruiken**. Zo vraagt het uitstippelen van een wandeling een hele andere aanpak dan het vertellen van een intrigerend oorlogsverhaal aan de bezoekers van jouw boerderij.

Tot slot is ook de **timing belangrijk**. Heb jij veel tijd om op onderzoek uit te gaan of net niet? Heb je een deadline voor ogen? Dit kan je onderzoek beperken. Vergeet niet dat geschiedkundig onderzoek tijdrovend is en de kans bestaat dat je niet op alle vragen een antwoord vindt.

Heb je jouw onderzoek afgebakend? Wacht nog even alvorens op onderzoek uit te gaan. **Maak een stappenplan**. Waar ga je eerst informatie zoeken en waar vervolgens? Op deze manier werk je gestructureerd, voorkom je dubbel werk en verloopt de zoektocht vlot.

Een stappenplan start altijd met de voor de hand liggende bronnen. Die zorgen vaak het snelst voor resultaat. Zo bekijk je eerst wat gepubliceerd is (bijvoorbeeld boeken) alvorens in een archief te duiken op zoek naar extra informatie. Goed nieuws, veel informatie is via het internet op te zoeken. Je eerste opzoekingen gebeuren dan ook gewoon thuis aan de computer, handig!

Hou wel in het achterhoofd dat je best **meerdere bronnen raadpleegt** om één vaststelling te maken! Mondelinge informatie wordt bijvoorbeeld bij voorkeur afgetoetst aan literatuur. Maar ook in een dagboek of in archiefdocumenten kunnen de feiten anders voorgesteld worden. Daarom is het aangeraden om verschillende informatievormen naast elkaar te leggen.

Tip! Inspiratie voor een klein of groot project kan je vinden in het boek Nath G. en Van Alstein M., *14-18 van dichtbij. Inspiratiegids voor lokale projecten over de Grote Oorlog*, Leuven, 2012.

Om jou op weg te helpen zijn twee algemene stappenplannen vanuit een verschillende onderzoekshoek uitgewerkt:

1. WOI-geschiedenis
2. WOI-bouwgeschiedenis hoeve

Deze twee stappenplannen zijn gemakkelijk toepasbaar voor meerdere onderzoeksvragen. Meer informatie over elke stap staat onder hoofdstuk drie. Op basis van het algemene stappenplan en jouw onderzoeksvraag stel je een eigen stappenplan op.

Als voorbeeld is een stappenplan toegepast op de onderzoeksvraag 'Wat aten/dronken de mensen tijdens WOI?' toegevoegd:

3. Oorlogskeuken

De drie stappenplannen vind je op de volgende pagina's.

Stappenplan

Stap 1: Wat wil je weten? Schrijf de vragen op.

Stap 2: Waarvoor wil je de gevonden informatie gebruiken?

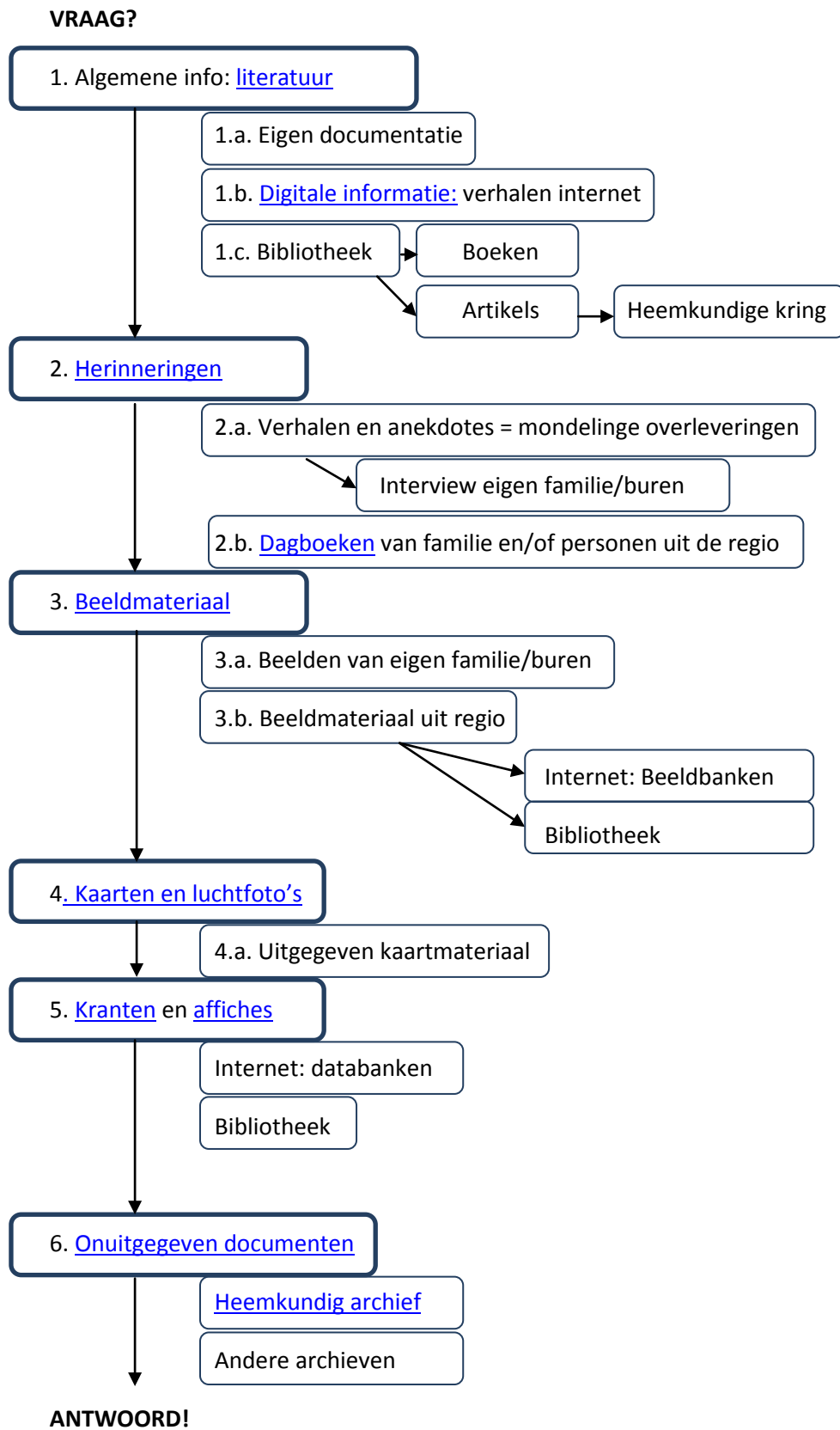
Stap 3: Hoeveel tijd heb je?

Stap 4: Maak een stappenplan

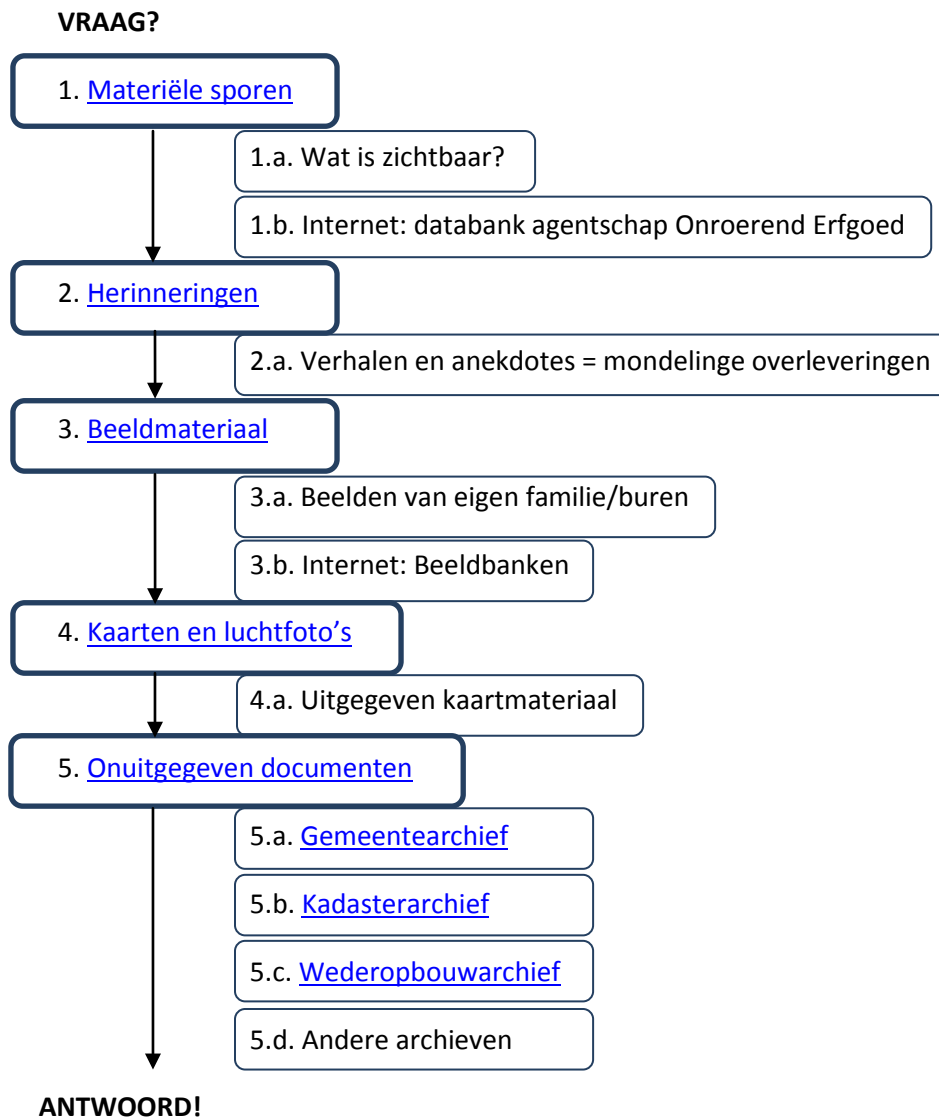
Stap 5: Ga op onderzoek en raadpleeg steeds meerdere bronnen!

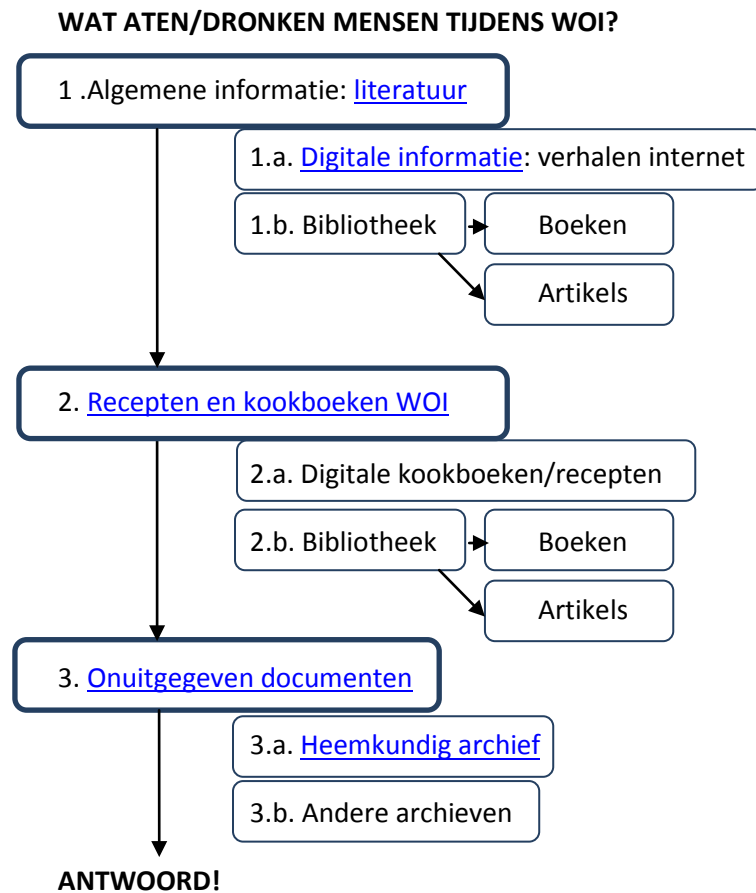
1.1 Stappenplan 'WOI-geschiedenis'

1.2 Stappenplan 'WOI-bouwgeschiedenis van een hoeve'

1.3 Toegepast stappenplan 'Oorlogskeuken'

Tip! Het spreekt voor zich dat als je naar de bibliotheek gaat voor literatuur meteen ook kookboeken/recepten over de Eerste Wereldoorlog raadpleegt.

2 De wondere wereld van de onderzoeker

Zodra het stappenplan is opgesteld, is het tijd voor het grote werk. In dit hoofdstuk komen de diverse hulpmiddelen aan bod die je op weg zetten. De opbouw is chronologisch opgevat. Dit betekent dat de bronnen die je als eerste raadpleegt vooraan staan. Hoe verder, hoe moeilijker en tijdrovender het onderzoek wordt. Je kiest uiteraard zelf welke stappen je wil ondernemen in functie van jouw onderzoeksvraag en afbakening.

Je hoeft niet alle stappen te doorlopen om het onderzoek te doen slagen. Sommige aangehaalde hulpmiddelen zijn niet van toepassing op jouw onderzoeksvraag. Heel veel succes!

2.1 Herinneringen

Herinneringen aan de Eerste Wereldoorlog van mensen ‘die het hebben meegemaakt’ geven kleur aan onze geschiedenis. Het maakt het verleden persoonlijker en ‘tastbaarder’. Deze herinneringen noemen we ook wel **mondelijke geschiedenis**. Je kan je vraag aan iemand stellen, maar om meer te weten kan je ook een diepte-interview doen.

1.) Vragen naar info

Aan het begin van je zoektocht is het logisch dat je start in je naaste omgeving. Kunnen vrienden, familie of burens iets vertellen over je onderwerp? Misschien kunnen ze je wel doorverwijzen? In dit kader is het van belang om een klein netwerk uit te bouwen. Via een doorverwijzing, kom je misschien wel terecht bij degene die het antwoord op je vraag heeft.

2.) Interview

Door mensen te interviewen kom je meer te weten over het leven op de boerderij tijdens de Eerste Wereldoorlog. Mensen die deze periode persoonlijk hebben meegemaakt, zijn er natuurlijk niet meer. Maar wellicht vind je kinderen of kleinkinderen die zich nog levendig de verhalen ‘van in de oorlog’ van hun vader, moeder, grootvader, nonkel, buur... herinneren. Wellicht zijn zij blij om deze nog eens op te rakelen en ze je te vertellen.

Let op! Dit zijn geen ‘rechtstreekse getuigen’. Wat ze je vertellen, hebben zij ook ‘van horen zeggen’. Wees er dus bewust van dat de info niet 100% betrouwbaar is.

Als je op zoek bent naar feitelijke informatie, zijn dit zeer onbetrouwbare bronnen. Wees bewust dat de verhalen die naar boven komen veelal aangedikt of zelfs deels verzonden zijn. Toch blijven dit waardevolle bronnen. Ze vertellen ons veel over de **persoonlijke beleving**. De meest emotievolle of intense herinneringen worden vaak keer op keer doorverteld aan kinderen en kleinkinderen.

Sommige verhalen zetten aan tot verder onderzoek en feiten te ‘controleren’ met andere schriftelijke bronnen of met andere nakomelingen. Deze verhalen zorgen dat je informatie uit geschreven en gedrukte bronnen nuanceert of anders gaat bekijken, en omgekeerd.

Stappenplan

Stap 1: Schrijf je vragen op.

Stap 2: Gebruik de tips tijdens het interview.

Stap 3: Noteer alles!

Stap 4: Denk na hoe je de anekdotes kan vertellen op de boerderij.

Enkele tips voor het interview:

- Bereid enkele vragen voor en schrijf deze neer op papier.
- Laat je verteller (de geïnterviewde) vooral zelf aan het woord, probeer geen woorden in de mond te leggen en ruimte te geven voor zijn/haar verhaal.
- Foto's brengen herinneringen naar boven. Neem er zelf mee of vraag om er klaar te leggen.
- Samen rond de boerderij wandelen tijdens het gesprek, helpt vaak om herinneringen te doen bovendrijven.
- Je kan het gesprek opnemen met een draagbaar opnametoestel (zorg voor een rustige omgeving) of je kan meteen notities nemen (en het na het interview wat verder uitschrijven wanneer alles nog 'vers' in je geheugen zit).
- Mooie, aantrekkelijke of veelzeggende citaten uit het interview zijn dankbaar materiaal in de presentatie van je verhaal naar bezoekers toe.

Meer weten? Lees '[Leren luisteren. Een handleiding voor mondelinge geschiedenis van alledag](#)'.

2.2 Materiële sporen

In het landschap neem je overblijfselen zoals een bunker, een eenzame boom, kogelhulzen, hoefijzers of andere sporen uit de Eerste Wereldoorlog waar. Bij een gebouw zie je mogelijk bouwresten, onderdelen van eerdere verbouwingen of constructies. Deze vertellen meer over de wijzigingen van dit gebouw. De gebruikte materialen, de wijze waarop iets gebouwd is, vertelt iets over de periode.

Let op! Niet alle transformaties zijn vandaag nog waar te nemen. Recentere bouwactiviteiten wissen wel eens vroegere situaties geheel of gedeeltelijk uit. Ook bewaren niet alle bouwmaterialen even goed. Let ook op met de recente tendens om te bouwen zoals vroeger.

Voorbeeld 1

Er is een grote bovengrondse betonconstructie geïntegreerd in de gebouwen van de hoeve. Het beton is gegoten tegen een houten bekisting. De constructie bevat meerdere ruimtes, die (o.m.) bereikbaar zijn via een deuropening. Het plafond is verstevigd met ijzeren profielen.

Deze constructie dateert waarschijnlijk uit de Eerste Wereldoorlog. Om meer zekerheid te hebben, moet het verder onderzocht worden.

Verklaring

Deze boerderij gelegen in Heuvelland werd op Duitse stafkaarten aangeduid met 'Villa Hügelheim'. Ter hoogte van deze regio trokken de Duitsers in de winter van 1917-1918 heel wat betonnen versterkingen op. Lees [hier](#) meer over deze boerderij.

Afbeelding 1: Duitse betonconstructie Neerwaastenstraat 6 (Wijtschate) © Onroerend Erfgoed

Tip! Het agentschap Onroerend Erfgoed heeft een online inventaris van overblijfselen uit de Eerste Wereldoorlog. Zie pagina [14](#).

Stappenplan

- Stap 1:** Zelf waarnemen.
- Stap 2:** Raadpleeg inventaris Onroerend Erfgoed.
- Stap 3:** Raadpleeg kaarten, brochures, toeristische gidsen...
- Stap 4:** Raadpleeg kadaster.
- Stap 5:** Doe archiefonderzoek.

Voorbeeld 2

Een landbouwer uit de Westhoek vindt op zijn akkers verschillende hoefijzers. Hierdoor vermoedt hij dat hier paarden (of andere dieren zoals muilezels, ezels en ossen) werden beslagen met hoefijzers. Stond hier tijdens de Eerste Wereldoorlog een smidse? Was het leger hier gestationeerd? Dit vraagt voor nader onderzoek.

Verklaring

Bij het leger moesten grote aantallen dieren worden beslagen. Twee hoefsmiden per vijftig paarden was de norm. Het leger beschikte over mobiele veldsmidsen. Een hoefijzer ging gemiddeld dertig à veertig dagen mee. Van zodra de hoof uitgroeide en de hoefijzers of de nagels begonnen te verslijten, werd het dier naar de smederij geleid.

Afbeelding 2: hoefsmidse, dossier expo 'Hondse Oorlog', Legermuseum, 2009, p.6.

Tip! Het Koninklijk Legermuseum te Brussel heeft een interessante brochure opgesteld voor de expo 'Hondse Oorlog' over dieren in de Grote Oorlog (2009-2010). Deze is [hier](#) online te lezen.

Stappenplan

Stap 1: Zelf waarnemen

Stap 2: Raadpleeg bestaande literatuur over het specifieke voorwerp, de regio.

Stap 3a: Contacteer de [heemkundige kring](#) of het [agentschap Onroerend Erfgoed](#).

Stap 3b: Indien het om militaire voorwerpen gaat, contacteer het [Koninklijk Legermuseum te Brussel](#).

Stap 4: Doe archiefonderzoek.

Informatiebronnen

Kaarten, brochures, publicaties en toeristische gidsen geven heel wat informatie over bestaande overblijfselen van de Eerste Wereldoorlog. Die zijn zeker interessant om te bekijken. Zo zijn toeristische wandelingen (te voet, met de fiets of met de auto) langs WOI-restanten uitgestippeld. Deze informatie is te vinden in alle toeristische diensten of te ontlene in de plaatselijke bibliotheek.

- Bestaande publicaties, brochures en toeristische boeken zijn in de **bibliotheek** te ontlene. Ter plaatse kan je in de catalogus grasduinen, maar gemakkelijker is om de zoektocht van thuis uit te doen. De **provinciale catalogus bibliotheken West-Vlaanderen** is de online catalogus die alle publicaties bevat van alle bibliotheken in de provincie West-Vlaanderen.

Hoe? Ga naar: West-Vlaanderen.bibliotheek.be

Ga naar [2.4 Literatuur](#) voor meer info over de bibliotheekwerking.

- **Westtoer** geeft een overzicht van autoroutes, fietsroutes en thematochten in de provincie West-Vlaanderen. Ook andere publicaties in het kader van de Grote Oorlog zijn beschikbaar. Deze zijn bij Westtoer op te vragen. Ook bij de Dienst voor Toerisme kan je hiervoor terecht.

Hoe? Ga naar www.westtoer.be

- De databank van het **agentschap Onroerend Erfgoed** geeft een goed overzicht van waardevol onroerend erfgoed in Vlaanderen. Je vindt hier bouwkundig erfgoed (boerderijen, bunkers, woonhuizen), landschappelijke relictten (bomen, heuvelruggen...) en erfgoed van de Wereldoorlog.

Er zijn **drie verschillende wijzen** om je bouwwerk(en) terug te vinden.

1.) *Inventaris van het bouwkundig erfgoed*

In deze inventaris staan alle gebouwen die waardevol zijn om uiteenlopende redenen. Het gaat om alle mogelijke typen, gebouwengroepen, complexen, wederopbouw**boerderijen**, interieurs, infrastructuur en 'klein erfgoed' zoals kapellen, straatmeubilair (zoals verlichting) en monumentale beeldhouwwerken. Er zijn beschrijvingen van gehelen zoals straten, gehuchten en stadswijken.

Elk bouwwerk heeft een fiche met algemene gegevens, een gedetailleerde beschrijving en datering.

Hoe? Ga naar: inventaris.onroenderfgoed.be

- Deze inventaris bevat niet alleen specifiek erfgoed uit de Eerste Wereldoorlog. De bouwwerken hebben een zeer uiteenlopende ouderdom (van de steentijd tot heden). Het is mogelijk om op **datering 'WOI'** te filteren. Daarvoor dien je de boomstructuur open te klikken en achtereenvolgens op 'nieuwste tijd', 'twintigste eeuw' en 'eerste helft twintigste eeuw' te klikken.
- Hoe minder je in het zoekvenster invult, hoe meer resultaten je krijgt. Ben je bijvoorbeeld op zoek naar bouwwerken in de hele gemeente, volstaat het om enkel deze in te vullen. Let op. Je provincie is de eerste filter en die dien je altijd in te vullen.
- Wil je een specifieke hoeve terugvinden, dan vul je ook de deelgemeente en eventueel straat in. Denk er wel aan dat de kans bestaat dat toen je straat anders heette. Zoek niet op naam, want het is mogelijk dat je hoeve onder een andere naam is opgenomen. Laat dit veld dus vrij.

Inventaris bouwkundig erfgoed

Stap 1: In het zoekvenster vul je volgende items in:

Geografisch zoeken

Provincie: *West-Vlaanderen*

Gemeente: *Ieper*

Deelgemeente: *[optioneel]*

Straat: *[optioneel]*

Thematisch-typologisch zoeken

Datering: kies *nieuwste tijd*, vervolgens *20ste eeuw* en daarna *WOI [optioneel]*

Stap 2: Klik op zoeken.

Stap 3: Klik in de resultatenlijst op een item voor gedetailleerde informatie.

2.) Inventaris van het Wereldoorlogerfgoed

Deze inventaris richt zich specifiek op de overblijfselen van de Eerste Wereldoorlog. Je vindt hier bunkers, loopgraven, gedenktekens, landschappelijke restanten, infrastructuur en andere relictten terug.

Hoe? Ga naar inventaris.onroenderfgoed.be/woi/

- De geografische focus ligt op de Westhoek: Alveringem, De Panne, Diksmuide, Heuvelland, Hoogdele, Houthulst, Ieper, Koekelare, Koksijde, Kortemark, Langemark-Poelkapelle, Lo-Reninge, Mesen, Moorslede, Nieuwpoort, Poperinge, Staden, Veurne, Vleteren, Wervik, Zonnebeke.
- De inventaris omvat verder gegevens uit de aangrenzende gemeenten Gistel, Hoogdele en Menen.
- Ook hier geldt: hoe minder je invult, hoe meer resultaten je krijgt en omgekeerd.

Inventaris Wereldoorlogerfgoed

Stap 1: In het zoekvenster vul je volgende items in:

Geografisch zoeken

Provincie: *West-Vlaanderen*

Gemeente: *Ieper*

Deelgemeente: *[optioneel]*

Straat: *[optioneel]*

Thematisch zoeken

Oorlog: *WOI*

Stap 2: Klik op zoeken.

Stap 3: Klik in de resultatenlijst op een item voor gedetailleerde informatie.

3.) Geoportaal

Deze site biedt een overzicht op kaart aan van het erfgoed in je regio. Op deze manier heb je in één oogopslag zicht op alle waardevolle elementen in je omgeving.

Hoe? Ga naar geo.onroenderfgoed.be

Geoportaal

Stap 1: Vul de adresgegevens in.

Stap 2: Klik in de lichtblauwe balk op het bovenste symbool 'Kaartlagen'. Een venster klapt uit.

Stap 3: Vink alle vakjes uit in dit venster. Enkel het vakje van **Wereldoorlog Relicten** laat je aangevinkt.

Stap 4: Klik op **enter**.

Stap 5: Klik op een bolletje voor meer informatie.

Stap 6: Klik met je muis op de tekst voor een **gedetailleerde beschrijving**.

2.3 Digitale informatie

Het internet ontsluit heel wat informatie over de Eerste Wereldoorlog. Steeds meer sites bieden teksten aan over het dagelijkse leven tijdens deze episode. Er zijn enkele websites die specifiek deze informatie ontsluiten.

Informatiebronnen

- De website **Boter bij de vis** is opgericht door verschillende partners uit de landbouw- en erfgoedsector in Vlaanderen en Brussel. Deze website richt zich specifiek op het dagelijkse leven, landbouw en voeding tijdens de Eerste Wereldoorlog. Hier ontdek je deze geschiedenis in woord en beeld.

Hoe? Ga naar www.boterbijdeviswo1.be en klik op 'verhalen'.

- **Kinderen in bezet gebied** is de website van een aantal partners uit de erfgoedwereld. Deze site toont kinderen hoe het was om honderd jaar geleden in hun eigen gemeente te leven. Thema's zijn het dagelijks leven tijdens de Eerste Wereldoorlog en de oorlog van vandaag. Deze site laat kinderen tijdens de oorlog voor de regio Hooglede, Ingelmunster, Izegem, Lichtervelde, Moorslede, Roeselare en Staden aan bod. Maar ook uit andere regio's zijn verhalen beschikbaar.

Hoe? Ga naar terf.kindereninbezetgebied.be.
- **Het Virtuele Land** is de website van het Centrum Agrarische Geschiedenis (CAG). Dit is het expertisecentrum voor agrarisch erfgoed. Zij doen onderzoek naar de geschiedenis en het erfgoed van landbouw, platteland en voeding. Jaarlijks publiceren ze een verhaal over de Eerste Wereldoorlog.

Hoe? Surf naar www.hetvirtueleland.be en scroll naar beneden.
- Het **Forum Eerste Wereldoorlog** is zowat het voornaamste WOI-forum in het Nederlandstalige taalgebied. Doel is het promoten van de herinnering en herdenking van de Eerste Wereldoorlog. Op het uitgebreide, thematische ingedeelde forum zijn veel experts actief. Laat er gerust je vraag na! Er bestaat ook een gratis online encyclopedie gelinkt aan het forum. Bijna 1800 artikels over WOI zijn er terug te vinden.

Hoe? Ga naar www.forumeerstewereldoorlog.be.

Hoe? Ga voor het gebruik van de encyclopedie WOI-WIKI naar de webstek www.forumeerstewereldoorlog.nl/wiki/ en geef bij zoeken een zoekterm in.
- De website **Wereldoorlog I in de Westhoek** fungeert als portaalwebsite. Heel wat zaken met betrekking tot de Eerste Wereldoorlog en de Westhoek zijn er terug te vinden. Het omvat een database van gedenktekens, begraafplaatsen en bezienswaardigheden. De site kondigt eveneens evenementen aan.

Hoe? Surf naar www.wo1.be en klik op 'bezienswaardigheden', 'geschiedenis' of 'evenementen'.
- Voor Engelstaligen is **Firstworldwar.com** de referentiewebsite. De site schetst een multimediale voorstelling van de geschiedenis van de Eerste Wereldoorlog.

Hoe? Ga naar www.worldwar1.com.
- Specifiek wetenschappelijk onderzoek gebeurt door de **International Society for First World War Studies**. Deze internationale onderzoeksgroep bestudeert integraal alle facetten van de oorlog. Er bestaat ook een wetenschappelijk tijdschrift. Online is een uitgebreide bibliografie raadpleegbaar.

Hoe? Surf naar www.firstworldwarstudies.org.

2.4 Literatuur

Meteen na de Eerste Wereldoorlog verschenen een aantal **publicaties** over deze periode. Door de Tweede Wereldoorlog viel het onderzoek naar de Grote oorlog stil. Pas vanaf de jaren 1980 kwam het thema weer in de kijker. Deze boeken vertelden vooral het **politieke en militaire verhaal**. Pas vanaf het einde van de twintigste eeuw belichtten auteurs meer het **sociale aspect**. De recente publicaties en artikels hebben diverse invalshoeken: de bezetting en het dagelijkse leven; de Belgische oorlogscontext in de wereldgeschiedenis en de naoorlogse samenleving, verwerking en herinnering aan de Eerste Wereldoorlog.

Zeker tijdens de laatste jaren verschenen veel publicaties over de Eerste Wereldoorlog. In 2008 was het immers negentig jaar geleden dat de oorlog eindigde. Het grootste aandeel nieuwe boeken gaat uiteraard over de provincie West-Vlaanderen. Uitgeverij [De Klaproos](#) (Brugge) is gespecialiseerd in uitgaven over de Eerste Wereldoorlog.

Veel heemkundige kringen betrekken het verhaal van de Eerste Wereldoorlog in hun activiteiten en [artikels](#). Zij leveren een zeer belangrijke bijdrage voor de oorlogsgeschiedenis van de eigen streek.

Stappenplan

Stap 1: Maak een lijst aan van interessante boeken die je via verschillende sites vindt en ontleen deze via de bib.

Stap 2: Surf naar databank heemkundige tijdschriften West-Vlaanderen en zoek naar interessante artikels.

Informatiebronnen

- De website **Boter bij de vis** is opgericht door verschillende partners uit de landbouw- en erfgoedsector in Vlaanderen en Brussel. Deze website richt zich specifiek op het dagelijkse leven, landbouw en voeding tijdens de Eerste Wereldoorlog. Hier ontdek je deze geschiedenis in woord en beeld.
Hoe? Ga naar www.boterbijdeviswo1.be. Hier heb je een uitgebreide lijst van uitgegeven publicaties. Die vind je ook terug in het boek:
Demasure B., *Boeren, boter en bezetters. Onderzoeksgids landbouw, voeding en Eerste Wereldoorlog*, Leuven, 2013.

www.boterbijdeviswo1.be

Stap 1: Klik op 'onderzoekbronnen' in het menu en vervolgens op 'bibliografie'.

Tip: Zoek snel via snelknop ctrl+f en typ hier een woord, bijv. 'Veurne' in.

- De website **WOI in de Westhoek** geeft een overzicht van publicaties met betrekking tot het thema 'Wereldoorlog I in de Westhoek'. Die zijn gerangschikt volgens jaar van uitgave. Van elk boek is een fiche met meer inhoudelijke informatie.
Hoe? Ga naar www.wo1.be/nl/literatuur.
- Lokale **bibliotheken** hebben een hele reeks boeken in hun bezit die over hun gemeente gaat. Omdat misschien niet alle boeken in de plaatselijke bib zitten, zoek je best meteen via de

provinciale catalogus van bibliotheken West-Vlaanderen. Op deze manier heb je meteen een globaal overzicht. Lidmaatschap van de bibliotheek is niet altijd gratis en verschilt van gemeente tot gemeente.

Hoe? Ga naar west-vlaanderen.bibliotheek.be. In de resultatenlijst verschijnen naast boeken ook artikels, films en krantenknipsels.

Tip! Zit een boek dat je wil lezen in een andere bibliotheek? Geen probleem. Je kan die reserveren. Een interne uitleendienst tussen de bibliotheken zorgt ervoor dat dat boek binnen korte tijd op jou ligt te wachten in jouw bibliotheek. Hiervoor betaal je een kleine bijdrage. Informeer je hiervoor in de bibliotheek van jouw gemeente.

West-vlaanderen.bibliotheek.be

Stap 1: Indien je enkel in je eigen bib wil zoeken, klik op 'catalogus' en kies jouw gemeente.

Stap 2: Typ een zoekwoord in de werkbalk bovenaan.

Stap 3: Klik op de titel van een boek voor meer informatie.

Stap 4: Klik op 'waar staat het'.

Tip: Klik op '? Help' rechts bovenaan voor extra informatie om het zoeken te vergemakkelijken.

- **Kenniscentrum In Flanders Fields Museum (Ieper)** bezit een grote collectie publicaties, kranten en tijdschriften. Die zijn niet uitleenbaar, maar wel ter plaatse in te kijken. Hoe? Ga naar www.inflandersfields.be/nl, klik op 'kenniscentrum', vervolgens op 'online catalogi' en nadien op 'Bibliotheek'. Zoek op dezelfde manier als in de catalogus van de bibliotheken.
- De databank **Heemkundige tijdschriften West-Vlaanderen** ontsluit de bijdragen die zijn verschenen in de aangesloten Heemkundige tijdschriften. Op de homepagina zie je alle meewerkende heemkundige kringen.
Hoe? Ga naar hkwestvlaanderen.be/zoeken.php.

Hkwestvlaanderen.be

Stap 1: Zoek via titel of trefwoord. Via de zoekterm 'Eerste Wereldoorlog' vind je de meeste resultaten. De term 'WOI' geeft andere resultaten.

Stap 2: Verfijn door de (deel)gemeente in te geven.

Leestips

Algemene studies over het *militair- historisch* verloop:

- Chielens P., Decoodt H. en Dendooven D., *De Laatste Getuige. Het oorlogslandschap van de Westhoek*, Tielt, 2006.
- Simoens T., De Vos L., Bostyn F. en Warnier D., *'14-'18. Oorlog in België*, Leuven, 2014.

Algemene studies waarbij het *sociale aspect* aan bod komt:

- De Schaepdrijver, S., *De Grote Oorlog 1914-1918*, Amsterdam, 1997.
- Nath G., *Brood willen we hebben. Honger, sociale politiek en protest tijdens de Eerste Wereldoorlog in België*, Antwerpen, 2013.

Algemene studies specifiek over *landbouw en voeding*:

- Segers Y. en Van Molle L. (red.), *Leven van het land. Boeren in België, 1750 -2000*, Leuven, 2004.
- Demasure B., *Boter bij de Vis. Landbouw en voeding tijdens de Eerste Wereldoorlog*, Leuven, 2014.
- De Keyzer D., *Nieuwe meesters, magere tijden: eten en drinken tijdens de Eerste Wereldoorlog*, Leuven, 2013.

Lokale WOI-publicaties over de Westhoek:

- Ameeuw J., *Veurne in de Grote Oorlog*, Brugge, 2014.
- Baccarne R. en Steen J., *Boezinge na 14-18*, Wervik, 1975.
- Baccarne R. en Steen J., *Poelkapelle 1914-1918*, Wervik, 1965.
- Baert K., *Kemmel 1918. Hoe leper uit de greep van de Duitsers bleef*, Brugge, 2008.
- Baert K. e.a., *Ieper, de herrezen stad*, Koksijde, 1999.
- Bauwens J., *De Ijzer: het ultieme front*, Leuven, 2008.
- Becuwe F., *Het verhaal van de dorst in de Grote Oorlog: bier aan het Ijzerfront*, Brugge, 2009.
- Billiet P., *Staden 1914-'18. De Frontstreek in West-Vlaanderen*, Langemark-Poelkapelle, 1978.
- Chielens P., Dendooven D. en Decoodt H., *De laatste getuige. Het oorlogslandschap van de Westhoek*, Tielt, 2006.
- Cornilly J., De Caigny S. en Vandermarliere K. red., *Bouwen aan wederopbouw 1914-2050. Architectuur in de Westhoek, Ieper*, 2009.
- Dawyndt A., *Veurne rond 14-18. Tijdschroniek over de jaren 1906-23*, (Heembibliotheek Bachten de Kupe, 17), Nieuwpoort, 1980.
- Debaeke S., *Bachten de Kupe 14-18*, Brugge, 2009.
- Debaeke S., *Het drama van de Dodengang: de hel van het Ijzerfront*, Veurne, 1998.
- Deseyne A., *Zonnebeke, 1914-1918. Dood en heropstanding van een dorp*, Zonnebeke, 1976.
- De Smet J., 'Evacuatie van burgerlijke bevolking uit onbezet West-Vlaanderen, 1915-1918', in: *Biekorf*, 59 (1958), pp. 276-281.
- Gobyn R., 'De woningnood en het probleem van de voorlopige huisvesting in België na de eerste wereldoorlog', in: M. Smets red., *Resurgam. De Belgische wederopbouw na 1914*, s.l., 1985, p. 169-187.
- Hortensius L., *Burgers, boeren. Hun goed, hun vee. De frontstreek na 1914-1918*, Ongepubliceerde licentiaatsverhandeling, RU Gent, departement Geschiedenis, 1989.
- Janssens de Bisthoven B., 'Oorlogsdagboek van Sint-Jan bij Ieper, 1914-1923', in: *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis*, 118 (1981), pp. 113-129.
- Masquelin H., Depover J., Gouwy N. en Lefebvre H., *Heuvelland graag gezien*, Brugge, 2002.
- Meire J., *De stilte van de salient. De herinnering aan de Eerste Wereldoorlog rond Ieper*, Tielt, 2003.
- Nuytten G., *De Westhoek: invloed van de Eerste Wereldoorlog op het hedendaagse wonen*, Roeselare, 2002.
- Raes E., [Bier, hop en de Eerste Wereldoorlog. Het verhaal van een populaire drank en haar bijzondere grondstof in de Grote Oorlog](#), Lerarenopleiding Geschiedenis, VIVES Campus Torhout, 2013-2014.

- Symoen R., *Keiem door de eeuwen heen*, Keiem, 1980.
- Vandeweyer L., 'Wat schaft de pot? Zelfredzaamheid aan het Belgisch front in 1914-1918', in: *Volkskunde*, 111 (2010), p. 405-420.
- Vansuyt M., 'Heuvelland in de Verwoeste Gewesten. De heropbouw van Wijtschate na '14-'18', in: *Histories van Heuvelland. Bijdragen ter herinnering aan Hubert Masquelin*, Heuvelland, 2011, p. 209-225.
- Van Walleghem A. en Geldhof J., *De oorlog te Dickebusch en omstreken* (Bijdragen tot de geschiedenis van West-Vlaanderen, 2), 3 dln., Brugge, 1964-1965-1967.
- Vermeire M., *Geschiedkundige schets van West-Vlaanderens landbouw, 1885-1935*, Brugge, 1935.
- Wackenier W., *Alveringem in de Grote Oorlog*, Brugge, 2006.

2.5 Beeldmateriaal

Wat een tekst alleen maar suggereert, laat een beeld écht zien. Via beelden brengen we het verleden terug tot leven en is een boeiend en zeer **herkenbaar verhaal** te vertellen. Het is een onschatbare bron aan informatie.

Misschien liggen op zolder nog wel oude foto's uit de Eerste Wereldoorlog? Heeft een familielid het familiealbum overgeërfd? Of hebben de burens nog beelden uit deze periode bewaard? Wie weet bezit de plaatselijke bibliotheek of heemkundige kring een oude foto van je onderwerp? Of is deze terug te vinden in een beeldbank?

Er bestaan verschillende **beeldbanken** waar je foto's, prentkaarten, affiches, krantenknipsels en tekeningen vindt in verband met de Eerste Wereldoorlog. Veel van deze beeldbanken zijn op het internet raadpleegbaar. Hiervoor hoef je dus zelfs niet naar buiten te gaan!

Niet alle foto's die een organisatie heeft verzameld, zijn gedigitaliseerd. Vind je niets in de beeldbank? Stuur dan voor de zekerheid een mailtje naar de organisatie die de beeldbank beheert. Zo weet je meteen meer.

Stappenplan

Stap 1: Ga op zoek naar oude foto's bij familie en burens.

Stap 2: Contacteer de bibliotheek en de heemkundige kring.

Stap 3: Surf naar een beeldbank. Bekijk eerst de zoektips alvorens aan de slag te gaan.

Tips voor het zoeken in een beeldbank:

- De bestaande beeldbanken hebben elk een eigen manier van zoeken. Lees daarom op voorhand de **zoektips**. Die zijn vaak terug te vinden onder 'veelgestelde vragen' of 'faq'.
- Sommige beeldbanken werken met thema's. Hier zijn alle beelden gelinkt met bijvoorbeeld de Eerste Wereldoorlog samengebracht. Dit vergemakkelijkt het zoeken. Indien dit niet het geval is, dien je de tijdsperiode in de zoekbalk in te geven.
- Vaak heb je de keuze tussen een snelle en een uitgebreide zoekwijze. Bij de uitgebreide zoekmethode moet je vaak openklappen. Bij deze laatste kan je naast het jaartal of de periode meteen ook een zoekwoord intypen.
- De zoekwoorden die je gebruikt beïnvloeden sterk je verkregen resultaat. Dit komt omdat verschillende mensen over langere periode deze beelden invoeren. Hierdoor komen **synoniemen** voor eenzelfde onderwerp voor. Zoek dus niet alleen op 'hoeve' maar ook op 'boerderij'.
- Hoe algemener je zoekopdracht, hoe meer resultaten je krijgt. Zoek niet meteen te eng, want dan mis je misschien een waardevol beeld. Start daarom je zoekactie met een algemene term en verfijn vervolgens indien nodig je zoekopdracht.

Mogelijke zoektermen

- a) (deel)gemeente, straat, naam hoeve
  - b) Eerste+Wereldoorlog, WOI of 1914-1918
  - c) Landbouw, werken+veld, boer, hoeve
  - d) voedsel, specifiek product
- Zoek ook op **synoniemen**!

Informatiebronnen

- **'WESTHOEK verbeeldt'** is een regionale beeldbank met privé-beeldmateriaal over en in de Westhoek. Deze beeldbank is een project van Erfgoedcel CO7, Achthoek en verschillende gemeenten. Diverse heemkundige kringen ontsluiten hun beeldarchief langs deze website. De beeldbank focust op volgende gemeenten (met deelgemeenten): Alveringem, De Panne, Diksmuide, Heuvelland, Houthulst, Ieper, Koksijde, Kortemark, Langemark-Poelkapelle, LOReninge, Mesen, Nieuwpoort, Poperinge, Veurne, Vleteren en Zonnebeke.
Hoe? Ga naar www.westhoekverbeeldt.be.

Let op! Langs deze weg kan je ook beelden van andere gemeenten terugvinden. De databank kan bijvoorbeeld een foto bevatten van een Kortrijkse bakker op bezoek in Ieper.

Westhoek Verbeeldt

Stap 1: Typ jouw zoekwoord in de zoekbalk in.

Stap 2: Klik op de afbeelding voor meer achtergrondinformatie.

- **Beeldbank West-Vlaanderen** gaat uit van de provincie West-Vlaanderen. Het beeldmateriaal van de provinciebibliotheek West-Vlaanderen is hier samengebracht. Je kan zoeken in alle

beeldmateriaal of meteen op het thema 'Wereldoorlog I'. Klik bovenaan in de balk op 'Veelgestelde vragen' voor tips bij het zoeken.

Hoe? Ga naar www.beeldbankwest-vlaanderen.be/.

Tip! Het thema 'Wereldoorlog I' staat op de beginpagina van de website. Als je hierop klikt, kom je meteen in deze themacollectie terecht waar je vervolgens verder kan in zoeken.

Beeldbank West-Vlaanderen

Stap 1: Klik op categorieën en kies het thema 'oorlogen' en vervolgens 'Eerste Wereldoorlog'.

Stap 2: Filter verder op 'gemeente' of 'trefwoord' door de juiste gemeente of onderwerp aan te klikken.

Stap 3: Klik op de afbeelding voor meer achtergrondinformatie.

- Het **Kenniscentrum In Flanders Fields Museum** (Ieper) bezit een grote collectie afbeeldingen. De catalogus ontsluit de objecten- en fotocollectie van de Stedelijke Musea Ieper en het Stadsarchief Ieper.

Hoe? Ga naar www.inlandersfields.be/nl.

Tip! Hulp nodig? Klik in de navigatiebalk op '?'.

Beeldbank In Flanders Fields Museum

Stap 1: Klik op 'kenniscentrum'.

Stap 2: Ga vervolgens naar 'online catalogi'.

Stap 3: Klik tot slot op 'voorwerpen en foto's. Nu ben je in de beeldbank.

Stap 4: Klik 'eenvoudig zoeken' en typ je zoekwoord in.

Stap 5: Indien nodig, klik op 'verfijn je zoekresultaat' en typ een nieuw woord in.

Stap 6: Klik op de afbeelding voor meer achtergrondinformatie.

- Het documentatiecentrum van het **Koninklijk Museum voor het Leger en de Krijgsgeschiedenis** (Brussel) bezit een uitgebreide beeldenverzameling die in het prentenkabinet is ondergebracht. Hier bevindt zich ook de grootste fotocollectie van de Eerste Wereldoorlog met circa 75.000 (militaire) beelden.

Er is geen online beeldbank, je dient dus ter plaatse te gaan om in de verzameling te zoeken. Je contacteert best op voorhand een medewerker zodat je niet nodeloos naar het documentatiecentrum gaat.

Meer informatie? Ga naar www.klm-mra.be, klik in de menubalk op 'Documentatie' en vervolgens op 'Prentenkabinet'.

Een volgende zoekpiste voor beelden zijn de (heemkundige) [archieven](#). Vraag eerst na aan de archiefdienst of er mogelijk beeldmateriaal terug te vinden is over jouw hoeve of regio alvorens hier naartoe te gaan. Zij hebben vaak een goed overzicht en kunnen je hierover meer vertellen. Zo voorkom je dat je van een kale reis terug komt.

2.6 Kaarten en luchtfoto's

Luchtfoto's en **frontkaarten** genomen of getekend tijdens de Eerste Wereldoorlog vormen bijzondere bronnen. Waren er loopgraven in de omliggende weilanden? Bouwde het leger barakken op jouw domein? Werd je boerderij vernietigd? Waar sloegen de bommen in? Deze

momentopnamen vertellen meer over de omgevings situatie en de hoeve zelf. Het meeste materiaal is niet online beschikbaar, maar kan je wel ter plaatse inkijken.

Tip! Wil je weten of jouw hoeve te zien is op een luchtfoto of kaart uit de Eerste Wereldoorlog? Contacteer dan eerst een gespecialiseerde archiefinstelling voor meer info. Op deze manier weet je zeker of hierover interessant materiaal bestaat.

Ga naar [2.8 Onuitgegeven documenten](#) voor meer informatie over archieven.

Afbeelding 3: Hoeve 't Torenhof in Vlamertinge noemden de geallieerden tijdens WO1 'Rome farm'. Vele soldaten verbleven tijdens deze periode hier in de omliggende weiden en akkers. © Imperial War Museum, Londen.

Informatiebronnen

- Het **Kenniscentrum In Flanders Fields Museum** (Ieper) bezit een mooie collectie frontkaarten en een uitgebreide collectie gedigitaliseerde luchtfoto's. Het gaat om circa 20.000 luchtfoto's die de volledige frontzone van de Eerste Wereldoorlog en grote delen van het hinterland bedekken. Deze collectie is gedigitaliseerd en is enkel ter plaatse in te kijken. Via het computersysteem geef je je adresgegevens in. Het resultaat omvat mogelijk foto's uit meerdere jaren van de locatie waardoor je mooi de evolutie gedurende de oorlog kan volgen.
Meer info? Ga naar www.inlandersfields.be/nl/.

Luchtfotografie In Flanders Fields Museum

Stap 1: Klik op 'kenniscentrum'.

Stap 2: Ga vervolgens naar 'luchtfotografie'.

Vraag ter plaatse uitleg aan een medewerker alvorens zelf op onderzoek te gaan.

- Het **documentatiecentrum** van het **Koninklijk Museum voor het Leger en de Krijgsgeschiedenis** (Brussel) omvat een uitgebreide cartotheek. Hier bevinden zich operatiekaarten van het Belgische front tijdens de Eerste Wereldoorlog. Ze zijn enkel ter plaatse raadpleegbaar. Een aangepast consultatie systeem zorgt voor een goede toegankelijkheid.

Meer info? Ga naar www.klm-mra.be.

Vraag ter plaatse uitleg aan een medewerker voor zelf op onderzoek te gaan.

- De online kaartendatabank **Cartesius** is een realisatie van het Nationaal Geografisch Instituut (NGI) in samenwerking met het Algemeen Rijksarchief en de Koninklijke Bibliotheek van België.

Deze website met historische oorlogskaarten wordt verder geleidelijk aangevuld. Deze kaarten zijn van thuis uit via het internet op te vragen. Vooral voor de situatie voor en na de oorlog is dit kaartmateriaal interessant.

Hoe? Ga naar www.cartesius.be.

Tip! Elke kaart is in detail te bekijken. De legende voor de gebruikte symbolen staat bovenaan of onderaan de kaart.

Kaartendatabank Cartesius

Stap 1: Klik op 'zoek' om in de uitgebreide databank op plaats te zoeken.

Stap 2: Typ in de zoekbalk jouw gemeente, bijv. **Ieper, flanders, Belgium**

Stap 3: Kies de gewenste periode, bijv. 1910 – 1920 en druk op enter.

Stap 4: Rechts verschijnen meerdere kaarten. Scroll naar beneden voor de juiste kaart en klik hierop voor de juiste weergave.

2.7 Uitgegeven documenten

In het hoofdstuk [2.4 Literatuur](#) zijn verschillende leestips opgenomen. Naast deze publicaties bevatten volgende uitgegeven bronnen zeer interessante informatie; dagboeken, oorlogskookboeken, kranten en affiches.

2.7.1 *Dagboeken*

Tijdens de Eerste Wereldoorlog was het verboden om een dagboek bij te houden. Toch schreven sommige mensen stiekem hun **persoonlijke ervaringen** neer. Vanuit hun standpunt vertellen ze het relaas van de oorlog. Het dagelijkse leven kwam hier uitgebreid aan bod. Sommigen hielden zelfs nauwgezet de prijsstijgingen van verschillende voedingsmiddelen bij.

Deze dagboeken geven een unieke, maar wel subjectieve, weergave van deze periode in de eigen regio. De verhalen zijn gekleurd, soms aangedikt of soms net weggelaten of verdoezeld. Vergeet ook niet dat de oorlog vanuit ieder gezichtspunt anders was. Maar het is een hele **dankbare bron** aan informatie.

Misschien is er in jouw familie wel iemand die een dagboek bijhield tijdens de Eerste Wereldoorlog? Vraag rond bij familie, vrienden en burens. Ondertussen zijn een aantal dagboeken opnieuw uitgegeven. Die kan je gewoon in de boekhandel kopen of bij de bibliotheek uitlenen. Anderen bevinden zich in een archief en zijn nog niet gepubliceerd. Die zijn bijgevolg ook moeilijker te vinden.

Vraag hierbij raad aan de archivaris. Ga naar [2.8 Onuitgegeven documenten](#) voor meer informatie over archieven.

Leestips

Een selectie van lokale dagboeken over West-Vlaanderen tijdens de Eerste Wereldoorlog:

- Dalle D., 'Het oorlogsdagboek van Jozef Gesquière van Veurne', in: *De Gidsenkring*, 3 (1980), p. 28.
- Debrouwere M. en Ducatteeuw E., *Oorlogsdagboek 1914-1918 van de Desselgemse pastoor Jozef Coussement (I) en (II)*, in: *De Gaverstreke*, 25 (1997) en 26 (1998), p.183-243 en p. 127-215.
- Gesquiere J., *Veurne tijdens de wereldoorlog 1914-1918: dagboek*, Brugge, 1979.
- Gysels A., *Zuster Margriet-Marie, oorlogsdagboek van een Ieperse non 1914-1915*, Gent, 2002.
- *Het oorlogsdagboek van Jules de Puydt, Aatrijke 1914-1918*, Heemkundige Kring Pastoor Ronse Zedelgem, 1997.
- Janssens de Bisthoven B., 'Oorlogsdagboek van Sint-Jan bij Ieper 1914-1923', in: *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge*, 118 (1981), pp. 113-129.
- Lams G., 'De Grote Oorlog van Arthur Deblieck 1914-1918', in: *Ons Wingene*, 17 (2014), p. 96.
- Lermyte J.-M., *Izegem 14-18. Het oorlogsdagboek van dokter Jules Gits*, 2 dln., Koksijde, 2000-2001.
- *Oorlogsdagboek van Karel Balduck uit Haringe (1914-1918) (1) en (2)*, in: *De Ijzerbode*, 22ste jg, nr. 2 en 3 feb en maa 1922, p.217—218, 221; p.233-234, 237.
- Streuvels S., [In oorlogstijd. Het volledige Dagboek van De Eerste Wereldoorlog](#), 2006 (samengesteld door Luc Schepens).
- Van Wallegem A. en Spillebeen W. (hertaald), *Achiel van Wallegem, Oorlogsdagboeken 1914-1918*, Tielt, 2014.
- Vermaut C. (red.), [Het Oostendse oorlogsdagboek van Charles Castelein, 1914-1918](#), Oostende, 1998.
- Vuylsteke G., *Meulebeke tijdens 1914-18. Mijn oorlogsdagboek* (M. Delange en P. De Gryse, red. Roede van Tielt), Tielt, 2000.

2.7.2 Oorlogskookboekjes

Tijdens de Eerste Wereldoorlog verschenen in België en in andere Europese landen tal van **brochures, kookboeken en culinaire gidsen** die tips en adviezen verstrekten over voeding en de oorlogskuchen. De boeken en brochures waren een antwoord op de uitdagingen van de voedselschaarste. De huisvrouw werd aangeraden om spaarzaam met voeding om te gaan. De voedseladviezen en keukentips vertaalden de auteurs naar concrete keukenrecepten. Aardappelen en groenten domineerden de gerechten. Soep was het nationaal gerecht bij uitstek.

Afbeelding 4: Oorlogskookboekje uit 1916 © collectie Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience, inventaris nr. [H 260453](#).

Het loont om bij familie en buren naar oude kookschriftjes te vragen. Misschien heb jij, een buur of een familielid wel enkele recepten die van de Eerste Wereldoorlog dateren. Dit maakt het verhaal meteen een stuk persoonlijker. Naast de geschreven kookboeken zijn er ook veel uitgegeven. Een groot aantal gedrukte kookboekjes is **digitaal** ontsloten.

Recepten uit de Eerste Wereldoorlog bevinden zich soms in een (heemkundig) archief. Het loont de moeite om de archivaris van dienst hiernaar te vragen. Ga naar [2.8 Onuitgegeven documenten](#) voor meer informatie over archieven.

Daarnaast zijn kookboeken uit de Eerste Wereldoorlog opnieuw uitgegeven, al dan niet in een hedendaags jasje gestoken. Zoek hiervoor in de online catalogus van de bibliotheek.

Informatiebronnen

- De website Boter bij de vis is opgericht door verschillende partners uit de landbouw- en erfgoedsector in Vlaanderen en Brussel. Deze website richt zich specifiek op het dagelijkse leven, landbouw en voeding tijdens de Eerste Wereldoorlog. Hier ontdek je deze geschiedenis in woord en beeld. De website ontsluit een uitgebreide lijst van kookboeken uit de Eerste Wereldoorlog. Deze zijn digitaal raadpleegbaar. Hoe? Ga naar www.boterbijdeviswo1.be

Website Boter bij de vis

Stap 1: Klik op 'Onderzoekbronnen'.

Stap 2: Onder 'documentatiemateriaal' krijg je een lijst van oorlogskookboekjes.

De boekjes staan in pdf op de site.

- De Koninklijke Bibliotheek van Nederland heeft eveneens heel wat kookboeken gedigitaliseerd. Via de website Delpher zijn ruim 1 miljoen Nederlandse boeken, kranten en tijdschriften gedigitaliseerd, waaronder enkele kookboeken uit de Eerste Wereldoorlog. Hoe? Ga naar www.delpher.nl.

Koninklijke Bibliotheek Nederland

Stap 1: Typ 'kook' in de menubalk en klik op zoeken.

Stap 2: Verfijn door de periode '20^e eeuw' aan te duiden en vervolgens de 1910-1919 aan te duiden.

Leestips

- Demasure B., *Boter bij de Vis. Landbouw en voeding tijdens de Eerste Wereldoorlog*, Leuven, 2014.
- De Keyzer D., *Nieuwe meesters, magere tijden: eten en drinken tijdens de Eerste Wereldoorlog*, Leuven, 2013.

2.7.3 Kranten

Kranten, week- en maandbladen zijn interessante informatiebronnen. Onderwerpen zoals het dagelijkse leven, het voedseltekort en de landbouw tijdens de Eerste Wereldoorlog komen aan bod. De Duitsers voerden in 1914 meteen **perscensuur** in. Dit betekent dat de bezetter strikt toezicht hield op wat er verscheen in de pers. Hou er dus rekening mee dat men in die tijd niet vrijuit kon schrijven!

Vele frontbladen, kranten, week- en maandbladen zijn in het kader van de herdenking van de Eerste Wereldoorlog gedigitaliseerd en zijn online raadpleegbaar gemaakt.

Informatiebronnen

- **The Belgian War Press** geeft een overzicht van honderden clandestiene en gecensureerde pers uit de Eerste en de Tweede Wereldoorlog uit België. De site biedt eveneens achtergrondinformatie over deze oorlogspers.
Hoe? Ga naar warpress.cegesoma.be/nl.

Tip! Via CTRL-F kan je gemakkelijk een woord zoeken in het krantenartikel.

Tip! Het is mogelijk om alle kranten meteen te doorzoeken naar een bepaald woord. Dit vergemakkelijkt de zoektocht (bijv. dorp, gebeurtenis, teelt...)

The Belgian War Press

Stap 1: Klik op 'Online consulteren' en vervolgens op zoeken.

Stap 2: Kies voor 'uitgebreid zoeken'.

Stap 3: Vink 'Eerste Wereldoorlog' aan en typ een zoekwoord in.

Stap 4: Onderaan vind je een uitgebreide lijst met artikels waarin jouw zoekwoord voorkomt.

Stap 5: Zoek in de resultatenlijst en klik op het artikel dat je wil lezen.

Stap 6: Dubbelklik op de kleine afbeelding van de krant om een groter formaat te krijgen.

- Via de databank nieuwsvandegrooteoorlog.be zijn meer dan 360.000 pagina's Belgisch persmateriaal uit de Eerste Wereldoorlog online toegankelijk. Het project is een initiatief van het Vlaams Instituut voor Archivering (VIAA) samen met de Vlaamse Erfgoedbibliotheek en andere cultureel-erfgoedorganisaties. Honderdduizenden krantenpagina's uit 1914-1918 werden geïnventariseerd, gedigitaliseerd en online gezet.
Hoe? Ga naar www.nieuwsvandegrooteoorlog.be en zoek in de databank.

Tip! Ook hier is het mogelijk om alle gedigitaliseerde perspamfletten, meteen te doorzoeken op trefwoord. Dit vergemakkelijkt het zoeken naar een bepaald onderwerp (bijv. dorp, gebeurtenis, teelt...).

Nieuwsvandegrooteoorlog.be

Stap 1: Typ het zoekwoord in de balk bovenaan.

Stap 2: Filter vervolgens op 'publicatiedatum'.

Stap 3: Zoek in de resultatenlijst en klik op het artikel dat je wil lezen.

- De databank **Historische Kranten** bevat meer dan 140.000 gedigitaliseerde krantenpagina's met lokaal en regionaal nieuws uit de streek Ieper-Poperinge. De kranten worden bewaard in de stadsarchieven van Ieper en Poperinge. Historische Kranten is een initiatief van Erfgoedcel CO7.

Hoe? Ga naar www.historischekranten.be.

Tip! Klik op de vraagtekens naast de zoekvensters voor tips hoe je kan zoeken in de databank.

Historische Kranten

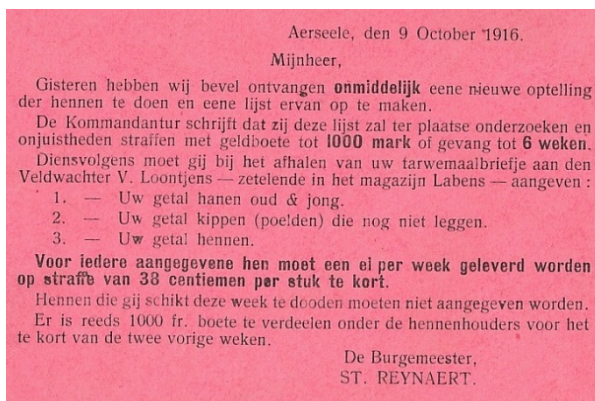
Stap 1: Typ het zoekwoord in de balk bovenaan en de gewenste periode (bijv. melk en 1914-1918).

Stap 2: Zoek in de resultatenlijst en klik op het artikel dat je wil lezen.

Stap 3: Klik op het artikel dat je wil lezen.

2.7.4 Affiches

De bezetter communiceerde met de Belgische bevolking via **aanplakbrieven en muurkranten**. De Duitse teksten werden hierbij vaak vertaald naar het Nederlands. De gemeente- en stadsbesturen hingen de affiches uit op centrale plaatsen om alle inwoners op de hoogte te brengen van de meest

Afbeelding 5: Opeising van eieren in de gemeente Aarsele
© Stadsarchief Tielt, archief Aarsele. Opzoeking Roede van Tielt Bernice Vanrenterghem.

recente wetten, reglementeringen en wijzigingen. Vaak gaf de burgemeester nog een eigen affiche uit waarin hij de kern van de boodschap samenvatte. Er stonden strenge sancties voor het niet opvolgen van de bevelen gegeven via deze affiches. De affiches omvatten onderwerpen als voedselbevoorrading, regeling van de markt, opeisingen, mededelingen over militaire activiteiten, circulatieverbod, huisdieren,...

Er verschenen gedurende de Eerste Wereldoorlog enorm veel affiches, waarvan velen nog bewaard zijn in het plaatselijk archief. Een aantal zijn digitaal ontsloten. Contacteer hiervoor de plaatselijke bibliotheek, heemkundige kring of andere archieven.

Ga naar [2.8 Onuitgegeven documenten](#) voor meer informatie over archieven.

Informatiebronnen

- De **Beeldbank West-Vlaanderen** omvat het beeldmateriaal van de provinciebibliotheek West-Vlaanderen. De beelden zijn onder verschillende thema's gesorteerd. Je kan zoeken in alle beeldmateriaal of meteen in een specifiek thema. Zo is er het thema 'WOI-affiches omtrent landbouw en voeding'. Klik bovenaan in de balk op 'Veelgestelde vragen' voor tips bij het zoeken.
Hoe? Ga naar www.beeldbankwest-vlaanderen.be.

Tip! Het thema 'WOI-affiches omtrent landbouw en voeding' staat op de beginpagina van de website. Als je hierop klikt, kom je meteen in deze themacollectie terecht waar je vervolgens verder in kan zoeken.

Beeldbank West-Vlaanderen

Stap 1: Klik op categorieën en kies het thema 'oorlogen', vervolgens 'Eerste Wereldoorlog'.

Stap 2: Filter verder op 'materiaalsoort: affiche' in de zoekbalk links.

Stap 3: Klik op de afbeelding voor meer achtergrondinformatie.

- **Probat.west-vlaanderen.be** is een online databank met de archiefbeschrijvingen van het Provinciaal Archief West-Vlaanderen en de lokale archiefdiensten van diverse gemeenten in West-Vlaanderen. De afficheverzameling staat hier eveneens online.
Hoe? Ga naar probat.west-vlaanderen.be.

Probat West-Vlaanderen

Stap 1: Klik op [uitgebreid zoeken](#) en vul volgende velden in:

periode: 01/01/1914, 31/12/1918

archief: provincie West-Vlaanderen

type: afficheverzameling

Stap 2: Klik op 'zoeken'

Stap 3: Filter verder op 'Subtype: affiche' in de zoekbalk links.

Stap 4: Klik op de tekst voor meer achtergrondinformatie en voor de desbetreffende affiche.

- Het **Kenniscentrum In Flanders Fields Museum** (Ieper) bezit een grote collectie WOI-affiches uit West-Vlaanderen. Verschillende thema's komen aan bod.
Hoe?
Ga naar www.inflandersfields.be.

Kenniscentrum In Flanders Fields Museum

Stap 1: Klik op 'kenniscentrum' en ga vervolgens naar 'tekstaffiches'. Onderaan vind je de rechtstreekse link naar de diverse online collecties.

Stap 2: Kies 'Collectie In Flanders Fields Museum'.

Stap 3: Klik op de afbeelding voor meer achtergrondinformatie.

2.8 Onuitgegeven documenten

2.8.1 *Waar starten?*

Ben je na het doorlopen van bovenstaande stappen nog steeds gebeten om meer te weten? Dan stap je best richting **archief**. Dat is de bewaarplaats van belangrijke gegevens die in documentvorm zijn opgesteld. Overheden, maatschappelijke verenigingen en commerciële organisaties beschikken over een archief.

Een **inventaris** ontsluit de documenten in elk archief. Dat is een lijst met beschrijvingen opgesteld volgens een vaste procedure. Sommige inventarissen zijn zelfs online raadpleegbaar.

Om te weten welke archieven en inventarissen er allemaal zijn en wat voor informatie ze bieden, zijn een aantal hulpmiddelen of archiefgidsen opgesteld. In verband met landbouw, voeding en Eerste Wereldoorlog zijn dit de voornaamste:

- Demasure B., [*Boeren, Boter en Bezitters. Onderzoeksgids landbouw, voeding en Eerste Wereldoorlog*](#), Leuven, 2013.
- Vanden Bosch H., Amara M. en D'Hooghe V., *Archievenoverzicht betreffende de Eerste Wereldoorlog in België* (ARA. Studies over WOI, 17), [vol. 1](#) en [vol. 2](#), Brussel, 2010.
- Matthys C. en Lefebvre W., [*Gids van landbouwarchieven in België 1795-2000*](#) (ICAG-Studies, 3), Leuven, 2006.

Tip! Tijdens het opzoeken in een archief breng je best een **digitaal fotoestel** mee. Na toestemming van de archiefverantwoordelijke mag je meestal de documenten fotograferen. Zo hoef je niet alle info over te schrijven of te typen.

2.8.2 Info dichtbij: het heemkundig archief

Voor lokaal onderzoek is het heemkundig archief – naast het gemeentearchief – een waardevolle bron. Veel heemkundige kringen beschikken over een **archief- en documentatiecentrum**. Een grote verscheidenheid aan materiaal wordt er bewaard: brieven, foto's, affiches, documenten, kranten...

Heemkundige archieven zijn meestal gratis op vaste tijdstippen te bezoeken. Voor je een bezoek plant, maak je best een afspraak met de verantwoordelijke voor het archief van de heemkring. Die weet best welk materiaal er beschikbaar is of waar het te vinden is. Wel kan je overwegen om **lid te worden van een heemkring**. Je ontvangt dan jaarlijks één of meerdere nummers van het tijdschrift en je wordt uitgenodigd op interessante lezingen en tentoonstellingen.

Een overzicht en contactgegevens van de heemkringen uit West-Vlaanderen is te vinden via: www.heemkunde-vlaanderen.be. Op de websites van de heemkundige kringen vind je alle info terug.

Voorbeeld: Heemkring Flambertus uit Vlamertinge

Stap 1: Ga naar www.heemkunde-vlaanderen.be en scroll tot Ieper-Vlamertinge en klik op de link.

Stap 2: Je komt terecht op de site van de [Heemkring Flambertus](#). Hier vind je de algemene contactgegevens van de heemkundige kring en het bestuur.

2.8.3 Naar het gemeentearchief!

Het nationale bestuursniveau in België viel zo goed als volledig weg tijdens de Eerste Wereldoorlog. De Duitsers namen veel ministeries gedeeltelijk of volledig over. Wat wel nog actief was, was het **lokale bestuursniveau**. Die bevatten vaak nog veel interessante informatie over de oorlog. Het archief van de deelgemeenten is na de fusies van de jaren 1970 meestal naar de hoofdgemeente overgebracht. Maar de inhoud van de lokale archieven is verschilt van archief tot archief.

- Notulen en verslagen van de gemeenteraad en schepencollege;
- Gemeentelijke boekhouding;
- Briefwisseling met bezetter;
- Gemeentelijke aanplakbrieven;
- Dossiers van opeisingen en oorlogsschade;
- Plaatselijke afdeling van het NHVC: briefwisseling, voedselbons, statistieken;
- Burelen van Weldadigheid (OCMW);
- Kadastrale perceelplannen en leggers.

De benaming en omvang van de dossiers zijn soms verwarrend. De dossiers van opeisingen kunnen goed gedocumenteerd zijn maar evengoed volledig ontbreken. Vandaar is het aan te raden om hulp te vragen aan de lokale archivaris of archiefmedewerker. Hieronder volgt een lijst van alle archieven uit de Westhoek.

- Alveringem, [gemeentelijk archief](#)
- De Panne, [gemeentearchief](#)
- Diksmuide, [stadsarchief](#)
- Heuvelland, [gemeentelijk archief](#)

- Ieper, [stadsarchief](#)
- Koekelare, [gemeentelijk archief](#)
- Koksijde, [gemeentearchief](#)
- Kortemark, [gemeentelijk archief](#)
- Langemark Poelkapelle, [gemeentelijk archief](#)
- Nieuwpoort, [gemeentearchief](#)
- Poperinge, [stadsarchief](#)
- Veurne, [stadsarchief](#)
- Vleteren, [gemeentelijk archief](#)
- Wervik, [stadsarchief](#)

Tip! Een aantal van deze archieven zijn digitaal ontsloten via probat.west-vlaanderen.be/archievenoverzicht.

Voorbeeld

Voor de **stad Ieper** bleef weinig archiefmateriaal bewaard uit de Eerste Wereldoorlog. Alleen het verslagboek van het naar Frankrijk uitgeweken stadsbestuur en een dossier over het onderwijs aan kinderen van Belgische vluchtelingen dateert van 1914-1918. Uit de **naoorlogse periode** zijn veel meer documenten bewaard. Die hebben vooral betrekking op de **wederopbouw**. Zo zijn de notulen (verslagen) van de gemeenteraad en het schepencollege, de stadsrekeningen en -briefwisseling, de dossiers betreffende de vergoeding van inkwarteringen en opeisingen, de hulp aan oudstrijders en invaliden, het comité voor wederopbouw, de militaire begraafplaatsen, het oorlogstoerisme en het Koning Albertfonds aanwezig. In het Koning Albertfonds steken bijna 2000 dossiers inzake de wederopbouw (nader ontsloten op familie- en plaatsnaam) en veel plannen van openbare gebouwen van de hand van stadsarchitect Coomans. Het Ieperse stadsarchief bevat tevens een omvangrijke foto- en documentatiecollectie. Veel beeldmateriaal is ontsloten via www.ieperverbeeldt.be.

Voorbeeld: Stadsarchief Ieper

Stap 1: Veel praktische informatie is reeds online beschikbaar. Bekijk dit eerst voor je een bezoek aan het archief plant.

Stap 2: Lees zeker het reglement na.

Stap 3: Consulteer het online archievenoverzicht, zodat je een idee hebt wat allemaal beschikbaar is.

Stap 4: Stuur eventueel een email naar het archief met je vraag.

2.8.4 Een blik in het kadasterarchief West-Vlaanderen

Wie interesse heeft in de geschiedenis van zijn **onroerend goed**, kan terecht bij het kadaster. Het kadaster is een dienst van de Federale Overheidsdienst Financiën die alle onroerende goederen in België inventariseert en bijhoudt. Dit gebeurt op basis van de registratie van de gronden. De eerste registratie van het grondgebied België dateert van de periode 1834/1844 en is tot op vandaag bijgewerkt. In het archief van het Kadaster West-Vlaanderen (Brugge) zijn de eerdere bijwerkingen bewaard van 1835 tot heden. Hier is een schat aan informatie te vinden over :

- het bouwverleden van de hoeve;
- de eigendomshistoriek van de hoeve;
- de begrenzingen van de percelen;
- in beperkte mate de functie van de gronden.

Let op! Niet alle veranderingen zijn opgenomen in het kadaster. Vaak pas bij een bezitsoverdracht zoals een erfenis of verkoop werd het vastgoed opnieuw opgemeten.

Als **eigenaar** is het mogelijk om de plannen op te vragen van je hoeve en bijhorende percelen ten tijde van de Eerste Wereldoorlog. Zo kom je meer te weten over de eigenaar, de percelen in eigendom en de grootte van de hoeve in die periode. Door de plannen en toebehoren voor en na de oorlog op te vragen zie je welke wijzigingen het eventueel onderging.

Hoe? Ga naar: www.erfgoedcelbrugge.be

Tip! Contacteer op voorhand de dienst en vraag hulp aan de archivaris bij het lezen van de plannen en toebehoren.

2.8.5 Een (bestuurlijk) trapje hoger

2.8.5.1 Archief Provincie West-Vlaanderen

Aangezien het nationale bestuursniveau gevlucht was naar Le Havre, had de **provinciale overheid** een belangrijke taak. Net zoals het lokale niveau stonden de provincies onder het toezicht van de Duitse bezetter.

De notulen van de vergaderingen van de bestendige deputatie bevatten zowel tijdens als na de oorlog interessante informatie (relatie met bezetter, wederopbouw, oorlogskerkhoven en -monumenten en naoorlogse verkiezingen). Ander basismateriaal zijn de gedrukte verslagen van de provincieraad van West-Vlaanderen, het bestuurlijk memoriaal van de provincie West-Vlaanderen en de verslagen over de staat van het bestuur in West-Vlaanderen.

Opmerkelijk genoeg wordt **niet** het hele provinciaal archief **op dezelfde plaats** bewaard, maar is het verspreid over verschillende locaties.

1.) Veel archivalisch materiaal wordt bewaard in het [archief van de provincie West-Vlaanderen](#). Een bezoek aan het provincie-archief bereid je op dezelfde manier voor als dat van een lokaal archief.

Tip! Vooraf moet je zeker Probat bekijken. Het Provinciaal Archiefnetwerk Probat ontsluit het archief van de Provincie West-Vlaanderen samen met de archieven van een heel aantal lokale besturen. Zie probat.west-vlaanderen.be/archievenoverzicht.

Welke info vind je hier?

- Verzameling besluiten en omzendbrieven uitgegeven tijdens 1914-1918 in onbezet België;
- Opeisingen en tellingen van oogsten en vee;
- Maximumprijzen van landbouwproducten;
- Afficheverzameling over opeisingen, maximumprijzen, teelt en fokken van dieren;

- Dossiers en stukken over
  - Landbouw (1900-1914)
  - Landbouwproductie (1905-1920),
  - Veefonds (1902-1916),
  - Landbouwbevoorrading (1914-1918)
  - Verkoop Belgische paarden (1914-1918),
  - Taks op landbouwproducten (1914-1918),
  - Landbouwtelling (1917)
- Dossiers en stukken over
  - Maandelijkse verslagen bevoorrading en opeisingen (1914-1918)
  - Stortingsborderellen en begrotingen landbouwfonds (1904-1924)...

Archief provincie West-Vlaanderen

Stap 1: Consulteer op voorhand het [online archievenoverzicht](#).

Stap 3: Consulteer het online archievenoverzicht.

Stap 4: Stuur indien nodig een [email](#) naar het archief met je vraag.

2.) Er steekt ook provinciaal archief van West-Vlaanderen in het **Rijksarchief Brugge**. Vooral informatie en archiefdocumenten uit het onbezette gedeelte van West-Vlaanderen (België) is hier te vinden. Opzoekingen in het rijksarchief plan je best thuis. Algemene informatie vind je via: www.arch.be

Wat vind je hier?

- Stukken over het toezicht op onbezette gemeenten;
- Stukken in verband met toezicht Burelen van Weldadigheid;
- Opeisingen en betalingen door het Belgische, Franse en Engelse leger;
- Evacuatie burgers van het front;
- Landbouwteelten.

Er is een gedrukte inventaris beschikbaar: Bakker C., *Archief De Panne. Onbezet België 1914-1918* (Algemeen Rijksarchief, Rijksarchief te Brugge, Informatiebronnen in beperkte oplage, 86), Brussel, 1992.

Rijksarchief Brugge

Stap 1: Bekijk de algemene informatie op de website.

Stap 2: Neem het leeszaalreglement door.

Stap 3: Bekijk het tabblad 'Wat bewaren we?'.

Stap 4: Stuur eventueel een email naar het archief met je vraag.

2.8.5.2 Privé-archief Jean-François Maes

In het Rijksarchief Brugge steekt het privé-archief van **Jean-François Maes** (1873-1957). Maes speelde een cruciale rol in het 'Centraal Comité voor de Landbouwbelangen in België' (CCLB-CCIA) en in het 'Officieel Comité voor hulp aan de vluchtelingen in het niet door de vijand bezette deel van België'. Vanaf september 1916 was Maes tevens Commissaris-generaal van de 'Regering in niet-bezet België voor de burgerlijke bevoorrading'. Na de oorlog zetelde hij onder meer in de Landbouwkamer van West-Vlaanderen. Het archief van Maes is vrij rijk en heel interessant voor de landbouwers en de gemeenten in het onbezette gebied van West-Vlaanderen. Het raadplegen van het fonds Maes verloopt via dezelfde procedure als dat van het provincie-archief in het Rijksarchief.

Wat vind je hier?

- Kasboeken en pachtregisters;
- Stukken over de CCLB: organisatie, beheer en boekhouding;
- Dossiers 'Regering in niet-bezet België voor burgerlijke bevoorrading';
- Wederopbouw landbouw in België: briefwisseling, notulen, aantekeningen;
- Dossiers over aankoop van grond- en meststoffen.

Er is een recente, gedrukte inventaris beschikbaar: Somers A., *Inventaris van het archief van Jean-François Maes (1873-1957) en aanverwanten 1782-1973* (Rijksarchief Brugge, Inventarissen, 71), Brussel, 2011.

2.8.6 Archief in themamusea

Naast veel beeldmateriaal beschikken de **themamusea** over de Eerste Wereldoorlog over een toenemend aantal archiefdocumenten. Vaak zijn dit schenkingen van privépersonen aan het museum. De specifieke online Informatiebronnen vermelden we hier niet. Deze zijn hoger reeds gedetailleerd terug te vinden.

2.8.6.1 Kenniscentrum In Flanders Fields Museum

Wat vind je hier?

- Verschillende dossiers over landbouw, voeding, landschap, ontbossing en persoonlijke getuigenissen;
- Schaduwarechiven en documentatiedossiers;
- Brieven, dagboeken, eigentijdse oorlogskranten, tijdschriften en memorabilia.

Hoe? Surf naar www.inlandersfields.be/nl/kenniscentrum voor meer info.

2.8.6.2 Archief van het Koninklijk Museum van het Leger en de Krijgsgeschiedenis

Wat vind je hier?

- Fonds 'Moskou' (Belgische archieven gerepatrieerd uit Moskou) met diverse stukken over voeding en ravitaillering;
- Fonds 'Algemene Inspectie van de Dienst der Intendance' (dagelijkse orders over onder andere voedselbevoorrading);
- Fonds '1914-1918 (II-5)' ivm het Spaans-Nederlands Comité ter bescherming van de ravitaillering van België en Noord-Frankrijk;
- Fonds 'Intergeallieerd Comité voor de Bevoorrading';
- Fonds 1ste Legerdivisie onder andere over de invoer en het verbruik van diepgevroren vlees voor de Belgische troepen;
- Afficheverzameling.

Hoe? Surf naar www.klm-mra.be.

2.8.7 Wederopbouwarchief

2.8.7.1 Het Gekwetste Gewest

In de periode na de Eerste Wereldoorlog werd bijzonder veel archiefmateriaal geproduceerd. De overheid, verschillende privéorganisaties en particulieren startten met het grootschalige werk van de **wederopbouw**. Dat liet veel sporen na! Helaas was het niet altijd even duidelijk waar relevant materiaal bewaard wordt. Daarom liep in 2008-2009 het project 'Het Gekwetste Gewest'. Doel was onder meer om de naoorlogse wederopbouw in kaart te brengen. Het project was een initiatief van het Centrum Vlaamse Architectuurarchieven (CVAA), de provincie West-Vlaanderen, Stadsarchief Diksmuide en de Vlaamse Gemeenschap.

Leestip! Voor een toegankelijk verhaal over wederopbouw in de Westhoek, lees zeker eens: Cornilly J., De Caigny S. en Vandermarliere K. red., *Bouwen aan wederopbouw 1914-2050. Architectuur in de Westhoek*, Ieper, 2009.

Het Gekwetste Gewest heeft eveneens een themawebsite: www.wederopbouw.be. Neem er zeker eens een kijkje op! Als belangrijk onderdeel van het project werd ook een archiefgids gerealiseerd: De Caigny S. en Anseeuw A., *Het Gekwetste Gewest: archiefgids van de wederopbouwarchitectuur in de Westhoek* (CVA, Focus architectuurarchieven), Antwerpen, 2009. Bekijk alvast de inhoudstafel via: www.cvaa.be. Het boek zelf kan je eventueel ontlenen in de plaatselijke bibliotheek.

2.8.7.2 Algemeen Rijksarchief

De voornaamste archieven met betrekking tot wederopbouw situeren zich in het **Algemeen Rijksarchief** in Brussel. Opzoeken in het rijksarchief plan je best thuis. Algemene en praktische informatie via: www.arch.be. De vier voornaamste archieffondsen (verzameling van aanverwante archieven) staan hieronder.

1.) Dienst voor de Herinrichting van de Landbouw

De Dienst voor de Herinrichting van de Landbouw werd in 1919 opgericht om de heraanleg van landbouwgronden en het aankoop van materiaal te coördineren.

Wat vind je hier?

- Dossiers inzake wetgeving, contracten, verslagen, heraanleg van landbouwgronden in West-Vlaanderen;
- Dossiers over allerlei prijskampen;
- Rapporten landbouwherstelbeleid.

Er is een gedrukte inventaris beschikbaar: Carnel S., *Inventaire des archives du ministère de l'Agriculture: 1ère Direction générale: Office de la Reconstitution Agricole (1919-1926)* (Algemeen Rijksarchief, Inventarissen, 353), Brussel, 2004.

2.) Dienst der Verwoeste Gewesten

De Dienst der Verwoeste Gewesten werd opgericht als openbare instelling om de wederopbouw en herstel van het land te bespoedigen.

Wat vind je hier?

- Dossiers over heel veel heropgebouwde gebouwen, waaronder talrijke landbouwbedrijven;
- Omzendbrieven, boekhouding, contracten;
- Dossiers over de oprichting van monumenten en gedenktekens.

Het archief van de Dienst der Verwoeste Gewesten is gepubliceerd in verschillende volumes: Notebaert A., Neumann C. en Vanden Eynde W., *Inventaris van het archief van de dienst der verwoeste gewesten* (Algemeen Rijksarchief, Inventarissen, 237), Brussel, 1986.

3.) Bijzondere dienst voor de heropbouw van de door de oorlog verwoeste gewesten in West-Vlaanderen

Deze Dienst is een afzonderlijke afdeling van de Dienst der Verwoeste Gewesten die zich specifiek richtte naar de Westhoek.

Wat vind je hier?

- Kadastrale plannen, rooiplannen en bouwkundige tekeningen van onder meer huizen en boerderijen uit Westhoek

Het geheel is ontsloten via Devolder K., *Ministerie van Landbouw en Openbare werken. Bijzondere dienst voor de heropbouw van de door de oorlog verwoeste gewesten in West-Vlaanderen: plattegronden betreffende de wederopbouw van de verwoeste gewesten (1919-1925)* (Algemeen Rijksarchief, Inventarissen, 414), Brussel, 2008.

Algemeen Rijksarchief

Stap 1: Bekijk de algemene informatie op de website.

Stap 2: Neem het leeszaalreglement door.

Stap 3: Bekijk het tabblad 'Wat bewaren we?'

Stap 4: Stuur eventueel een email naar het archief met je vraag.

Stap 5: Ga eens langs voor een opzoeking.

3 Het leven in de Westhoek tijdens de Eerste Wereldoorlog in een notendop

De Eerste Wereldoorlog trof West-Vlaanderen op gruwelijke wijze. De frontlijn liep dwars door de Westhoek en richtte grote verwoestingen aan. België en West-Vlaanderen waren plots opgesplitst in twee gebieden. Enerzijds was er het bezette België dat onderverdeeld was in het Generaal-Gouvernement en het Etappengebied. Het Marinegebied - de kustzone - en het Operatiegebied - de zone dichtst bij het front - maakten deel uit van het Etappengebied. Anderzijds was er het onbezette België of 'vrij België'. Een smalle strook in het westen van West-Vlaanderen, zowat het gebied achter de denkbeeldige lijn: Nieuwpoort - Diksmuide - Ieper - Heuvelland.

In dit hoofdstuk schetsen we het beknopte verhaal van de landbouw- en voedselsituatie in de Westhoek tijdens de Eerste Wereldoorlog. Zo beschik je meteen al over achtergrondkennis alvorens je start met het onderzoek. Meer informatie over het onderwerp is terug te vinden op www.boterbijdeviswo1.be.

3.1 Landbouw in onbezette België

3.1.1 *Boeren op een klein gebied*

De beschikbare landbouwoppervlakte in 'vrij België' was aan het begin van de oorlog gereduceerd tot 125.000 hectare. Door de onderwaterzetting van de IJzervallei – om de Duitse opmars tegen te houden – stond hiervan nog eens 85.000 hectare onder water, of zo'n 65% van de landbouwgrond. De landbouwers uit het niet-bezette deel van West-Vlaanderen produceerden voor de lokale bevolking, maar stonden voortaan ook ten dienste van de geallieerden. De landbouwers kregen te maken met dezelfde problemen als hun collega's in bezette België. Grondstoffen waren moeilijk verkrijgbaar en de Belgische overheid in verbanning controleerde de vrije handel. Grote bevoorradingsproblemen ontstonden in de loop van 1916. Daarvoor werd nog geteerd op reserves.

3.1.2 *Toeleveringsproblemen*

12 maart 1917 – *“Tegenwoordig is er groote schaarsheid van melk. Er zijn maar weinig koeien meer in de streke, en meest allen staan drooge.”* (Achiël Van Walleghem, Dikkebus)

Veel landbouwers en landarbeiders werden opgeroepen voor de militaire dienst. Hierdoor ontstond een gebrek aan werkkrachten op het veld. In de dorpen achter het front bezetten de geallieerde legers met hun kampen veel weilanden. Voor het vee bleef er amper grasland over. Sommige landbouwbedrijven zagen hun onmisbare trekdieren (runderen, paarden) opgevorderd worden. De landbouwer zat daarenboven met het probleem dat kunstmeststoffen, krachtvoerders en zaaigoed niet op het juiste moment werden aangevoerd omwille van transportproblemen. Enkel transport via

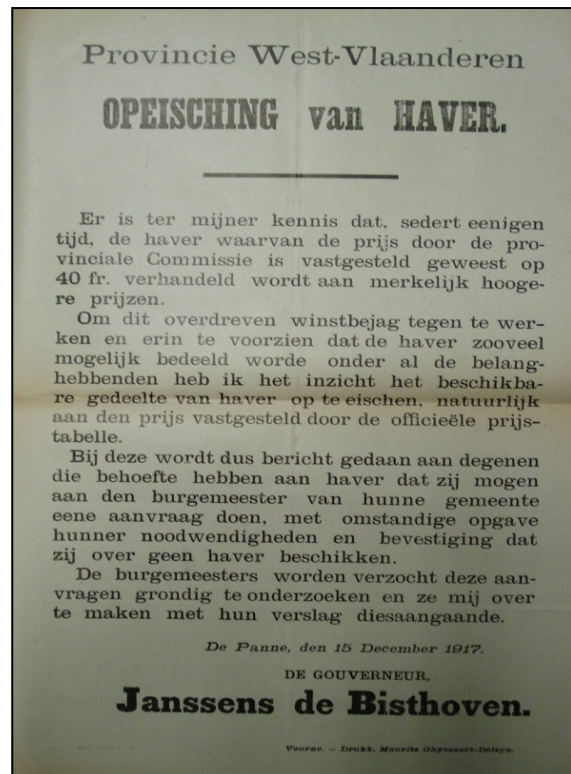
Frankrijk was mogelijk maar dat verliep niet vlot. De situatie werd vanaf 1917 heel precair, onder meer door de deelname van de Verenigde Staten aan de oorlog waardoor import van goederen en levensmiddelen moeilijk verliep.

3.1.3 Stijgende productiekosten

De productiekosten voor de boeren in de Westhoek liepen sterk op. Door de hogere lonen die de arbeiders bij het Engelse, Franse of Belgische leger kregen, waren arbeiders minder geneigd om nog voor de landbouwers te werken. Hierdoor waren sommige boeren genoodzaakt om de lonen te verdubbelen. Als voorbeeld: In 1914 betaalde een boer – loon in natura en geld samen – 3,25 frank per dag aan een werkman, in 1917 was dat al 5,25 frank. Daarnaast stegen de grondstofprijzen ook sterk. Meststoffen zoals sodanitraat, ammoniaksulfaat en fosfaat verviervoudigden van prijs. Veevoeder en haver waren in 1917 dubbel zo duur als in 1913. Andere grondstoffen zoals kopersulfaat, zwavel en steenkolen en landbouw materiaal zoals bindkoorden en werktuigen werden eveneens duurder en moeilijker te verkrijgen. Al deze elementen resulteerden in een productieafname die onvermijdelijk leidde tot een beperkter en steeds afnemend aanbod.

3.1.4 Ondersteuning voor de landbouw

Een belangrijke figuur voor de landbouw in onbezet België was Jean-François Maes (1873-1957). Hij was grootgrondbezitter en politicus in Merkem (tegenwoordig deelgemeente van Houthulst). Tijdens de Eerste Wereldoorlog bekleedde hij tal van functies. In 1916 richtte hij het *Belgisch Middenkomiteit voor Landbouwbelangen* (Comité Central Belge des Intérêts Agricoles) op. Het fungeerde als tijdelijk vervangorgaan voor de Provinciale Landbouwcommissie en werkte vanuit Roesbrugge (tegenwoordig bij Poperinge). De voornaamste taak van het Middenkomiteit voor Landbouwbelangen was het adviseren van de gemeentelijke overheden inzake landbouwzaken. Het komiteit ondernam ook concrete stappen ter bevordering van de landbouw in onbezet België. Zo werd de ingebruikname van verlaten gronden gestimuleerd, was er correspondentie met diverse gemeentebesturen over het regelen van het peil van de IJzer en regelde het de invoer en verdeling van meststoffen.

Afbeelding 6: In onbezet België eiste provinciegouverneur Janssens de Bisthoven haver van de boeren op voor het leger. © Provinciaal Archief West-Vlaanderen

3.2 Een moeilijke voedselproductie

3.2.1 Prijsstijgingen

9 november 1916 – *“Erweten en boonen staan aan 80 fr. en zullen rond Nieuwjaar klimmen tot 100. Alle koorn is gerequisitioneerd. Iedereen moet aangeven hoeveel hij er heeft en mag er eene bepaalde hoeveelheid houden. Het overige zal door den Staat opgekocht worden, doch niet boven de 33 fr. het 100 kilos.”* (Achiël Van Wallegheem, Dikkebus)

Door de moeilijke aanlevering van grondstoffen en het gebrekkige transport van levensmiddelen, daalde de landbouwproductie. De behoeften van de bevolking – die aangroeide door de komst van vele vluchtelingen – was echter zeer groot. Het kleine grondgebied was niet in staat om al die mensen te voeden. Vandaar dat de prijzen van de voedingsmiddelen ook in onbezet België stelselmatig stegen. Toenmalig provinciegouverneur Janssens de Bisthoven, die zich had teruggetrokken in De Panne, vaardigde verordeningen uit om de voedselbevoorrading te reglementeren. Zo was er eind oktober 1916 een omzendbrief gericht aan de gemeentebesturen in de Westhoek over de beschikbare hoeveelheid tarwe. Hierin stond dat de verdeling van het graan alleen bestemd was voor de burgerlijke bevolking en dus niet voor soldaten. Het provinciebestuur legde ook maximumprijzen op voor de verkoop van producten zoals boter en eieren. Het instellen van een maximale prijs voor enkele producten had als gevolg dat de teelt hiervan werd ingekrompen. Landbouwers schakelden over naar producten zonder prijsbeperking.

3.2.2 Een teeltplan voor de bevolking

Begin juni 1916 was er slechts ongeveer 25.000 hectare landbouwareaal beschikbaar in het onbezette gedeelte van de Westhoek. Om de maximale capaciteit aan voedingsmiddelen hier uit te halen, schreef de Belgische overheid een zaaiplan voor. Het plan voorzag vooral in een verhoogde productie van tarwe en aardappelen. Gewassen zoals erwten, witte bonen en cichorei waren vrije teelten. Uit de landbouwtelling van 1917 bleek dat de maatregelen loonden. Vooral de aardappelteelt groeide sterk: tussen 1910 en 1917 nam het areaal met bijna 50% toe. In crisistijd werd dus ook in onbezet België teruggegrepen naar de vitaminerijke knol. De statistieken tonen tevens een sterke toename van het areaal gerst en hop. De bloeiende bierindustrie in onbezet België was daar de voornaamste reden voor (zie verder). Het areaal voeder- en nijverheidsgewassen en wei- en hooilanden nam daarentegen drastisch af. Dit was ongetwijfeld te wijten aan de vele troepen die de Westhoek bevolkten en ruimte nodig hadden. Vanaf januari 1918 werd de landbouwsector verder gereguleerd. Landbouwbedrijven groter dan één hectare – uitgezonderd de hopvelden – werden verplicht om ten minste 3/8 van de landbouwgrond te bestemmen voor de tarweteelt, ten minste 1/8 voor tafelaardappelen en ten minste 3/8 voor voederplanten zoals haver, erwten en bonen. De teelt van nijverheidsplanten zoals suikerbieten, cichorei en tabak mocht maximaal 1/8 van het beschikbare areaal innemen.

3.2.3 Burgerlijke bevoorrading

De overheid nam niet alleen maatregelen om de landbouwsector te controleren, ze probeerde ook de voedselbevoorrading te organiseren. Jean-François Maes (zie terug) werd daarom op 1 september 1916 door de Belgische regering aangesteld als verantwoordelijke voor de burgerlijke bevoorrading. De doelstelling van het Commissariaat-Generaal van de Regering voor de Burgerlijke Bevoorrading in Onbezet België, zowat de tegenhanger van het Nationaal Hulp- en Voedingscomité in bezet België, was het verzorgen van de bevoorrading van het niet bezette deel van het land en het organiseren van de bevoorrading in geval van bevrijding. Samenwerking met andere diensten en overheden was hierbij cruciaal. Lokale gemeentebesturen werden ingeschakeld voor het samenbrengen en doorspelen van de noden van de bevolking. Deze gegevens werden bezorgd aan de militaire bevoorradingsdepots in Le Havre en Saint-Denis (Frankrijk). De Belgische militaire autoriteiten onder leiding van militair gouverneur Alexander Andringa waren betrokken in het logistieke aspect van de distributie. Het Commissariaat-Generaal voerde de opeisingen van de oogsten uit, verzorgde de opslag en bewerking van de landbouwproducten, verzekerde de distributie naar de gemeenten en zag toe op de boekhouding.

3.2.4 Schuld bij de boeren

Het dalen en stijgen van de prijzen was rechtstreeks verbonden aan het economische spel van vraag en aanbod. Zolang deze twee factoren in evenwicht stonden, bleven de prijzen 'normaal'. Omwille van maatschappelijke en economische problemen tijdens de oorlog werd het evenwicht tussen vraag en aanbod verstoord. De prijzen stegen enorm. Tijdens de oorlog was het aanbod van levensmiddelen veel lager terwijl de vraag naar allerhande producten voortdurend steeg. Net zoals in bezet België gaf de bevolking de schuld van de hoge voedselprijzen aan de hebzucht van de boeren.

3.2.5 Boter en kaas in de vuurlinie

18 november 1914 – *“Alle hofsteden hebben schrikkelijk veel soldaten. Bij den burgemeester zijn er niet min dan 700. Melk is er alle dagen veel te kort, boter nievers geene.”* (Achiel Van Walleghem, Dikkebus)

In bezet België was boter, samen met spek en reuzel, één van de meest gevraagde producten door de bezetter. De Duitsers reglementeerden de verspreiding en de verkoop van boter wat resulteerde in het geleidelijk verdwijnen van boter op de officiële markt. In plaats van melk naar de melkfabriek te brengen, produceerden boeren thuis boter en kaas met behulp van de manuele ontromer. Dankzij de thuisverkoop konden ze hogere prijzen vragen dan wettelijk toegelaten. Met boter werd vaak gefraudeerd. Sommige landbouwers voegden veel water toe aan de boter. Het spreekt voor zich dat de kwaliteit te wensen overliet.

Tijdens de oorlog beleefde ook de kaasproductie als huisnijverheid een periode van bloei. Toch liet de bereiding in veel hoevees te wensen over. Men beschikte niet over betrouwbaar stremsel en de gebruikte materialen waren vaak onhygiënisch. Voor veel producenten was kwaliteit helemaal niet belangrijk. Want alles wat voor kaas doorging, werd zelfs alvorens het was gerijpt, verkocht. Kaas was nagenoeg onbetaalbaar. Brie en Hervekazen werden in bezet België negen tot twaalf maal duurder verkocht.

3.3 De confrontatie met de oorlog

3.3.1 Een karige soldatenmaaltijd

Het Belgische leger had aan het begin van de oorlog geen uitgewerkt plan voor de voedselbevoorrading van zijn manschappen. Tot diep in 1915 bleef de voedselaanvoer voor het leger schrijnend. Frankrijk bevoorradde aanvankelijk het Belgische leger. Maar de Belgen apprecieerden dat niet altijd. Zo werd het Franse brood door de soldaten niet gesmaakt wegens te zuur en te taai. Het Belgische leger deed inspanningen om zelf brood te bakken en installeerde diverse broodovens in Noord-Frankrijk. Het rekende eveneens op de professionele bakkers in de gemeenten achter het front. Tot aan het einde van de oorlog werd er geklaagd over de geringe hoeveelheden en de matige kwaliteit, ook van andere voedselwaren. De Belgische soldaten waren vaak op zichzelf aangewezen om eten te verzamelen. De soldaten bedelden, plunderden verlaten woningen, molken koeien in de weide en slachtten vee ter plekke. De vele waterlopen en onder water gezette polders staken vol vis, amfibieën en watervogels. Vis was een dankbare aanvulling op het rantsoen. Sommige soldaten vonden er niet beter op om granaten – ondanks uitdrukkelijk verbod – in de poelen te gooien om zo vis te vangen. De waardevolle munitie gebruikten ze ook om duiven, hazen en konijnen neer te schieten.

3.3.2 Militaire landbouwhulp

15 november 1916 – “Bij Achiel Van der Marliere zijn 3 Belgische soldaten van de 6de batterij bezig met aardappelen uitdoen. Hij heeft ze reeds 4 weken in 't werk. Hij betaalt hen 7,50 fr. per week en wat drinkgeld aan den adjudant.” (Achiel Van Wallegem, Dikkebus)

De landbouwers in onbezet België konden rekenen op de hulp van soldaten. Velen hielpen mee met het bewerken van de akkers in ruil voor een stuk brood met beleg of wat geld.

Afbeelding 7: Tijdens rustmomenten hielpen soldaten aan het front de landbouwers uit de regio met het bewerken van de grond. © Stadsarchief Brussel

Soldaten hielpen onder meer om de verveling in hun vrije tijd tegen te gaan. Net zoals in bezet België verschenen veel moestuinen, zogenaamde soldatentuintjes. In deze moestuinen kweekten de soldaten vooral aardappelen en groenten voor zichzelf. In de loop van 1917 vergrootte de aandacht van het Belgische leger voor deze tuintjes omwille van het nijpend tekort aan voedingsmiddelen. Het leger eiste landbouwwerktuigen op om verlaten velden te beplanten met aardappelen. De militaire bevoorradingsdienst voorzag in het nodige zaaigoed. Ook bij de hospitalen en rustoorden in onbezet België werden tuinen aangelegd die voedsel leverden voor zieken, gewonden en personeel. Zo haalde het bekende hospitaal L'Océan – het zogenaamde hospitaal van de Koningin – in De Panne een groot deel van haar levensmiddelen van twee boerderijen uit De Moeren. Ook de kampen onder Belgisch militair beheer in Frankrijk richtten tuinen in voor de bevoorrading van het personeel.

3.3.3 Schade aan de landbouw

10 augustus 1917 – *“...’t Is waarlijk schandelijk welke schade de engelsche troepen nu nutteloos aan de beboerde velden van Dickebusch toebrenghen. Jerome De Croos had eene schoone partij koorn gereed om afgepikt te worden en al met eens de engelsche vallen erop met hunne peerden en doen er de manège, zoodat zij in een paar dagen geheel vermoord was. En zeggen dat het daarrond al onbebouwde velden zijn, maar neen, zij zullen bij voorkeur gaan waar zij meest scha kunnen doen.”* (Achiel Van Walleghem, Dickebus)

Het aangehaalde dagboekfragment van pastoor Achiel Van Walleghem getuigde dat de militairen niet altijd even hoffelijk waren. In sommige gevallen vergoedden de officieren de schade. De lokale boeren leden onder de passage van de Engelse soldaten. De landbouwers kregen het voorstel van de Belgische autoriteiten om hun ingezaaide akkers en weilanden af te bakenen met grachten of omheiningen. Maar dit had niet het gewenste effect. De militairen hielden er weinig rekening mee. Ze traiden, hielden schietoefeningen en voetballen zelfs op de akkers. De Britse soldaten hadden nochtans orders gekregen om het landbouwleven zo weinig mogelijk te storen. In juli 1916 werd ook op een terrein rond hoeve Dehaene in Oeren (Alveringem) een oefenplein voor het werpen van handgranaten ingericht. Op het terrein werden twee loopgraven achter elkaar aangelegd die men bereikte via een verbindingloopgraaf. De instructeurs en toeschouwers (soldaten) namen hier plaats. Omwille van het veiligheidsrisico waren de oefenvelden omheind en de loopgraven voorzien van een stevige borstwering.

3.3.4 Bevolking leert blikvoeding kennen

13 januari 1915 – *“Voor vleesch hebben zij [Engelsen] vele ingelegde dozen vol ossenvleesch, doorgaans wat veel gezouten. Zulke dozen hebben zij in overvloed. Zij laten ze achter ten allen kante. In ’t begin zijn de burgers blij er eene te krijgen en trachten er wat te vergaren. Doch welhaast hebben zij zovele occasie dat zij hun het oprapen niet meer waard zijn.”* (Achiel Van Walleghem, Dickebus)

Leveringen van vlees verliepen moeizaam. De beste stukken waren aanvankelijk voorzien voor de gevechtseenheden. De toegang tot de zee liet toe om onder meer diepgevroren vlees in te voeren vanuit de Verenigde Staten. Dit ondanks de hoge kostprijs (technologie stond nog niet helemaal op punt) en – naar verluidt – slechte smaak. De goederen werden vanuit de haven van Duinkerke naar

het westelijke front getransporteerd. Dankzij de Engelse soldaten leerden zowel de Belgische bevolking als militairen vlees in blik zoals *corned* en *boiled beef* kennen. De Engelse soldaten deelden vaak voedsel uit aan de lokale bevolking. Om het periodiek tekort aan vers vlees op te vangen, voerden de militairen ook massaal sardines in blik en haringen aan. De haringen waren echter gerookt of gezouten, met alle consequenties van dien. Pas medio 1915 werden degelijke mobiele veldkeukens integraal onderdeel van het leger. Ondanks de logistieke verbetering was het dikwijls niet mogelijk om de soldaten dagelijks te bevoorraden met warm eten en drinken.

3.4 Bier aan het IJzerfront

3.4.1 *Brouwen in de Westhoek*

Telde België voor de Eerste Wereldoorlog nog meer dan 3.300 brouwerijen, dan bleven er slechts 2.000 over in 1920. De bezetter vernielde of ontmantelde brouwerijen in bezet België omwille van het koper en brons voor de productie van munitie. Vaak ontbrak het aan financiële middelen en familiale opvolging om de brouwerij na de Eerste Wereldoorlog opnieuw op te starten en te mechaniseren. De omstandigheden voor de dorpsbrouwerijen achter het front waren enigszins anders. Bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog waren in het onbezette landsgedeelte naar schatting 110 bierbrouwerijen actief. Zo produceerden 39 brouwerijen van het arrondissement Veurne in 1913 samen 56.533 hectoliter, of gemiddeld 1.450 hectoliter per bedrijf. Sommige produceerden met moeite 500 hectoliter bier per jaar. Naar oude traditie brouwden ze bier van hoge gisting. Het proces was weinig gemechaniseerd en vroeg hierdoor veel tijd. De vele soldaten en vluchtelingen die in de Westhoek verbleven, beïnvloedden het evenwicht tussen vraag en aanbod.

3.4.2 *Stijgende vraag naar bier*

Het grootste probleem voor de brouwers was de gerst- en moutbevoorrading. De landelijke gebieden achter het front brachten onvoldoende landbouwproducten voort om in het levensonderhoud van de bevolking, de vluchtelingen en de soldaten te voorzien. Door de schaarste aan grondstoffen gebruikten de brouwers minder hop bij het brouwen. Gedurende de oorlogsperiode was er enorme vraag naar bier. De landelijke ambachtelijke brouwerijen met beperkt

Afbeelding 8: Het grote aantal soldaten aan het IJzerfront deed de vraag naar bier enorm toenemen. © Mout- en Brouwhuis De Snoek

productievolume waren niet voorbereid op deze 'gunstige' omstandigheden. Inspelend op de groeiende biervraag mechaniseerden sommige brouwers hun bedrijf. Productieverhoging werkte

evenwel kwaliteitsverlies in de hand. De brouwerijen boekten mooie winsten. Zo brouwde bijvoorbeeld boerderij-brouwerij Deeren in Eggewaartskapelle (Veurne) in 1916 liefst elf keer meer bier als in 1913. Terecht stelde Jean-François Maes, Algemeen Commissaris van de Regering voor de Burgerlijke Bevoorrading, dat de biernijverheid *“la seule industrie encore en vie sur le territoire belge”* was.

3.4.3 Bierkoopmannen en legerbrouwerijen

In onbezet België startten enkele ondernemende dorpingen een lucratieve drankhandel op. Ze richtten zich vooral naar de Engelse militairen, die het lokale bier maar matig op prijs stelden. De nieuwbakken bierhandelaars bevoorraadden de plaatselijke cafés met malaga (rode portowijn), stout en andere Engelse bieren. De drank werd opgehaald in de haven van Duinkerke, waar ze vanuit Engeland was ingevoerd. Om invoertaksen te ontwijken werd vanzelfsprekend duchtig gesmokkeld. De noordelijke Westhoek zag vooral de toestroom van Franse bieren, bestemd voor de Franse en Belgische soldaten. De brouwers in de Westhoek ondervonden naast de concurrentie van buitenlandse bieren en clandestiene brouwers ook rivaliteit van militaire brouwerijen. Uit vrees voor besmetting had het Belgische leger een militaire brouwerij opgericht om in te staan voor de eigen bierconsumptie. Door de groeiende militaire aanwezigheid en de stijgende vraag naar bier namen volgens het leger de smaak en hygiëne van het bier af. Vooral de slechte kwaliteit van het water uit de IJzervallei werd geïsoleerd. De militaire brouwerij verkocht haar bier aan lage prijzen aan de soldaten. Op het einde van de oorlog produceerde de Belgische militaire brouwerij nabij Gravelines 21.000 hectoliter per maand.

3.5 Wederopbouw en landbouwherstel

3.5.1 De vraag van het landbouwherstel

31 december 1918 – *“’t Was nu Avecapelle, ten minsten de helft der woningen lagen er in stukken. Nu nog verder, en nu nievers geene hoeven meer die niet gebombardeerd waren. Zij stonden daar midden de verlatene velden eenzaam en treurig, half ingestort half recht doch met bloedige gaten in hunne witte muren en met gapende daken en rondom ten allen kante akelige kuilen. En toch hier en daar zag men reeds leven. Den weergekeerden boer had eenen hoek in ’t drooge gemaakt en reeds de ploeg gezet in zijn effenste land.”* (Achiel Van Walleghem, Dikkebus)

De Amerikaanse president Woodrow Wilson bezocht het strijdtoneel in West-Vlaanderen na de Wapenstilstand. Het geplande bezoek aan Passendale viel echter in het water. Tot ieders verbazing kwam het gezelschap aan op de eindbestemming leper zonder de voorziene stop in het dorp gemaakt te hebben. Bleek dat het bord met het opschrift ‘Passendale’ was omgevallen... Doordat het dorp compleet verwoest was, was het gezelschap hier zomaar voorbij gereden. Ook andere dorpen waren gewoon opgehouden te bestaan.

De oorlogsschade aan de landbouw in het frontgebied was onoverzienbaar. In de regio's Diksmuide en Ieper, de zwaarst getroffen arrondissementen, was bijna het hele landbouwareaal verwoest. Nagenoeg zeventig gemeenten dienden volledig te worden heropgebouwd. Het verwoeste landbouwareaal werd geschat tussen 80.000 en 125.000 hectare. De mate van beschadiging van de gronden verschilde naargelang de streek. De grootste kost was het fysieke herstel van de gronden: het dempen van granaatputten, het verwijderen van oorlogsmateriaal, het heraanleggen van waterlopen... De grond was gekloofd, gescheurd en overwoekerd door distels en ander onkruid. Woonhuizen, stallen en schuren moesten worden heropgebouwd. De infrastructuur was volledig vernield. Spoorlijnen, kanalen, sloten, rioleringen... waren één geworden met het landschap. Alle kosten bij elkaar genomen liep het landbouwherstel van de verwoeste gewesten op tot meer dan 1 miljard Belgische Frank. Met uitzondering van de staatsbossen in Houthulst en Zonnebeke kwam echter niets in huis van de bebossingsplannen. Dat was vooral te wijten aan de dynamiek van de bevolking die na de oorlog met grote ijver de landbouwgronden terug in gebruik nam.

Afbeelding 9: Het herstel van de verwoeste landbouwgrond was vooral een zaak van handenarbeid. © Stadsarchief Brugge

3.5.2 De ondersteuning van de overheid

Om de Westhoek te herstellen, besloot de overheid om de zwaarst getroffen gemeenten te 'adopter'. Ze richtte daarvoor in april 1919 de Dienst der Verwoeste Gewesten (DVG) op. Deze gemeenten van West-Vlaanderen groepeerde de dienst in drie zones: kust, Noord en Zuid. Elke zone had een Koninklijk Commissaris als vertegenwoordiger van de DVG aan het hoofd. Voor de bouw van noodwoningen creëerde het ministerie van Binnenlandse Zaken het Koning Albertfonds (KAF). Vanaf april 1919 voorzag de overheid in een premiestelsel om de gronden te herstellen. Naargelang de eigen middelen die in de wederopbouw werden gestoken, werd extra financiering voorzien.

De Dienst voor het Landbouwherstel, opgericht door het ministerie van Landbouw, richtte prijskampen in om de landbouw te stimuleren. Daarnaast bestonden er ook specifieke wedstrijden over bijvoorbeeld het telen van aardappelen en het heropbouwen van boerderijen en stallen. Per herstelde hectare landbouwgrond voorzag de dienst een premie. De dienst verdeelde schenkingen uit Nederland en Engeland zoals vee, landbouw materiaal en zaigoed. De faciliterende rol van het ministerie van Landbouw zorgde dat het landbouwherstel vlot verliep. Een studie van mei 1921 over de gemeente Kemmel – bijzonder zwaar getroffen door de oorlog – toonde aan dat meer dan drie vierde van de verwoeste akkers terug in cultuur was gebracht.

3.5.3 Lokale samenwerking

1919 – *“Welhaast wierd ook door de staat Duitsch vee, paarden, alaam enz. toegestaan als voorschot op oorlogsschade. Gratis wierden er ook beesten verlot; aan de boeren: koeien. Aan den kleingebruiker: geiten, schapen, hennen, ook alaam en zaden.”* (Achiël Van Walleghem, Dikkebus)

Diverse gemeenten in de verwoeste streek richtten een landbouwfederatie op. In september 1919 werd het *Landbouwverbond der verwoeste streek van West-Vlaanderen* opgericht, met zetel in Poperinge. Het landbouwverbond speelde een intermediaire rol tussen de getroffen boeren en het ministerie van Landbouw. Onder controle van staatsagronomen stimuleerde de federatie persoonlijke initiatieven tot landbouwherstel. Rijkslandbouwkundigen zagen toe op de uitvoering van de werken en beslisten welk bedrag de overheid aan de boer kon uitkeren. De volgehouden inspanningen bleken succesvol: in oktober 1919 liepen 42 wedstrijden in 67 gemeenten en was reeds 9.000 hectare landbouwgrond gesaneerd.

Afhankelijk van dorp tot dorp kwam naar schatting één vijfde tot zelfs één derde van de vooroorlogse landbouwers niet meer terug naar West-Vlaanderen. Daardoor veranderden in de jaren 1920 veel hoeves van eigenaar. In de West-Vlaamse frontstreek startten circa 18.000 nieuwe boeren. Dat waren landbouwers en werklieden afkomstig uit andere delen van het land. In enkele dorpen ontstonden spanningen tussen de teruggekeerde oorspronkelijke inwoners en de ‘oosterlingen’ die de goede landbouwgronden hadden ‘ingepikt’. Veel hoeves werden trouwens niet heropgebouwd. Een exact aantal is evenwel onduidelijk.

3.5.4 De dankbare activiteiten van de Boerenbond

De Belgische Boerenbond ontpopte zich tot de belangrijkste belangenbehartiger van het landbouwherstel van de verwoeste gewesten. Op 24 augustus 1919 werd de Bijzondere Dienst voor het Herstel van West-Vlaanderen van de Boerenbond officieel in Roeselare geïnstalleerd. De dienst nam vier functies op zich. Hij verschafte ten eerste inlichtingen aan iedereen die verloren liep in de administratieve mallemlen. De dienst verspreidde diverse brochures, gaf verschillende voordrachten en richtte gewestelijke informatiesessies in. Ten tweede speelde de dienst een rol in het toekennen van voorschotten op schadeloosstelling. Het begeleiden van deze aanvraagdossiers was de belangrijkste taak van de dienst. Als derde functie coördineerde de Boerenbond in Roeselare de herstellingswerken van de Heidemaatschappij. Door de inzet op piekperiodes van meer dan 7000 arbeidskrachten, boekte het landbouwherstel goed vooruitgang. Van 1919 tot 1922 werd door de Boerenbond alleen niet minder dan 9375 hectare landbouwgrond (of ruim 10% van de verwoeste landbouwoppervlakte) gesaneerd en 325 km waterlopen hersteld. Ten vierde was de Boerenbond ook actief op het vlak van de wederopbouw. De Bouwdienst te Roeselare stond in voor het tekenen van honderden plannen van boerderijen, woningen, stallen en schuren.

3.5.5 Wederopbouwboerderijen

De verwoestingen van de oorlog en de wederopbouw werden door katholieke politici gezien als een unieke kans om 'stedelijke arbeidersinvloeden' – die vanaf het einde van de negentiende eeuw op het platteland werden geïntroduceerd – terug te dringen. Modernisering gebeurde bij voorkeur enkel binnen het concept van de traditionele en regionale vormtaal. Reeds tijdens de oorlog verschenen brochures die refereerden naar achttiende-eeuwse hoeves. De onderliggende gedachte was: eigentijds naar constructie, hygiëne en techniek maar traditioneel wat betreft vormtaal. Nieuwe landelijke gebouwen hadden bijvoorbeeld bij voorkeur slechts één verdieping. De Belgische Boerenbond tekende plannen en verschaftte informatie aan kleine boeren die meestal geen architect raadpleegden wanneer ze bouwden. Centraal stond het belang van hygiëne, reinheid en gezondheid, met de nadruk op voldoende lucht en licht in zowel de stallen als het woonhuis. Het was belangrijk om bij de wederopbouw de karakteristieken van de streekarchitectuur te integreren. In de Westhoek zijn talloze voorbeelden van wederopbouwboerderijen terug te vinden.

Afbeelding 10: Reeds tijdens de oorlog verschenen modelboeken om de ideale boerderij te bouwen, zoals hier een voorbeeld uit Noordschote. © Het Virtuele Land

CENTRUM AGRARISCHE GESCHIEDENIS

Atrechtcollege
Naamsestraat 63
B-3000 Leuven

Tel. 016 / 32.35.25

contact@cagnet.be
www.HetVirtueleLand.be